

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND

ADALÉKOK A MAGYAR URALKODÓ OSZTÁLYOK KATONAPOLITIKÁJÁHOZ* (1927—1936)

A katonai ellenőrzés 1921—26-ig terjedő időszakában a magyar politika fő törekvése az volt, hogy az ellenőrzés kijátszásával lehetőség szerint megőrizze a hadsereg rejtett felszerelését, s a politikai célkitűzéseknek megfelelően, minél kedvezőbb előfeltételeket teremtsen a fegyverkezés kellő időben való megkezdéséhez. A cél egyértelmű volt: harc a trianoni döntések megváltoztatásáért, az elvesztett területek visszaszerzéséért, egyelőre a politika, később a fegyveres harc eszközével.

A helyzet alakulása 1927-ben tette lehetővé az ország számára, hogy lépjen külpolitikai elszigeteltségéből, aktív külpolitikát és katonai előkészületeket kezdhessen. Ez év március 31-vel ugyanis a Nagykövetek Tanácsa megszüntette a Katonai Ellenőrző Bizottság működését. A közvetlen ellenőrzés megszűnt, helyébe az alkalmi vizsgálatok rendszere lépett, amit a Népszövetség rendelhetett el. A külföldi kölcsönök hatására bekövetkezett gazdasági stabilizáció nyomán javuló gazdasági helyzet is aktivitásra serkentette a kormányt. Bethlen miniszterelnök Horthyhoz írt levelében már 1926 végén a katonai ellenőrzés mielőbbi lezárását és a hadsereg kiépítésének megkezdését jelölte meg következő lépésként, valamint olyan külpolitikai erőfeszítéseket, melyek alkalmasak a kisantant szétrobbantására.¹ Olyan szövetséges partnert kell keresni, mely támogatást tud nyújtani mind a nemzetközi politika porondján, mind pedig a fegyverkezésben. Maga Horthy is úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a jövő háborúja szövetséges államcsoportok összecsapása lesz, ezért a kis nemzetek sorsa attól függ, kinek az oldalán harcolnak majd. Az ország teljesen védtelen a kisantanttal szemben, ha megfelelő patrónust nem talál.² Ezt ő és miniszterelnöke a békeszerződéssel elégedetlen

* A magyar hadtörténet még jószerevével adós a Gömbös Gyula működéséhez kapcsolódó időszak katonai történetének megírásával. Több kiváló monográfia és tanulmány foglalkozott már eddig is Gömbös bel- és külpolitikájával, a korszak gazdaságtörténetével, sőt újabban ideológia- és társadalomtörténeti munkák is segítenek a korszak jobb megismerésében. Ezek a munkák természetesen legfeljebb csak érintik a katonai vonatkozásokat, a hadtörténetnek hagyva meg az események teljes feldolgozásához nélkülözhetetlen katonapolitikai háttér megrajzolását.

A szerző jelen munkáját műhelytanulmánynak szánja. Nem célja a mintegy évtizednyi időszakot felölelő, igen bonyolult és sokágú téma megközelítően teljes feldolgozása sem, csupán arra törekszik, hogy bemutassa a gömbösi katonapolitika fő vonulatát, különös tekintettel azokra a csomópontokra, melyek későbbi részletes kimunkálása még igen gondos feltáró és feldolgozó munkát igényel. Felvetési ennélfogva sok esetben hipotétikus jellegűek, további megvitatásra várnak. Tekintettel a rendelkezésre álló szűkös forrásbázisra, mely a jövőben sem bíztat a szenzáció erejével ható újabb adatokkal, az együtt gondolkodás, a vita vihetne közelebb az eddig még tisztázatlan kérdések megoldásához.

¹ Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, 1962. 62. o.

² Uo. 73. o.

Olaszországban vélte feltalálni. Az olaszok délkelet-európai aspirációi ugyanis ekkor Jugoszlávia elszigetelésére és felbomlasztására irányultak, mivel benne látták terjeszkedési politikájuk első számú akadályát. E politikához óhajtották megnyerni Romániát és Magyarországot. Romániával szembeni magatartásuk kezdetben óvatosságra intette a magyar kormányt. Az 1926 szeptemberében aláírt olasz—román szerződést, majd a besszarábiai egyezmény olasz részről történő ratifikálását ugyanis úgy értékelte, mint ami „Romániának oly jelentős súlyt adott, amely közte és Magyarország között felmerülő vitás kérdésekben Magyarországgal szemben előnyhöz juttatja”.³ Az olasz lépések Jugoszláviához közelítették a magyar külpolitikát, remélve, hogy az ily módon izolálódó Jugoszlávia hajlandó lesz a fennálló függő kérdések rendezésére. Ez vezetett Horthynak a mohácsi csata 400. évfordulóján elmondott beszédében meghírdetett magyar—jugoszláv közeledéshez. Az olaszok azonban csakhamar megtorpedózták az ez irányú magyar törekvéseket, az olasz—magyar kapcsolatok szorosabbá tételét és revíziós törekvések támogatását ajánlva cserébe. A magyar kormány örömmel fogadta a várt közeledést, és gondolkodás nélkül szakított a jugoszláv orientációval. Megnyugvással töltötte el, hogy ezáltal mód nyílik az olaszoknál szerzett román előny semlegesítésére is.

Az olasz—magyar tárgyalások hamar sikerre vezettek. Bethlen miniszterelnök 1927. április 5-én aláírta az olasz—magyar barátsági és együttműködési szerződést. A tárgyalások során Bethlen kifejtette Mussolininak, hogy Magyarország legfőbb célja a közép-európai újjárendezés, amihez elsősorban Olaszországban lát politikai és katonai szövetségest. Áttekintették Magyarország hadászati helyzetét és katonai felkészültségét. Megállapították a kétségbevonhatatlan tényt, hogy Magyarország még a jelenleginél sokkal jobb katonai felkészültség esetén sem képes többfrontos akcióra, ezért csak úgy kezdhet bármilyen hadműveletet, ha a kisantant államokat megosztja, egyseges fellépésüket elkerüli. Az olasz diktátor a Magyarországra nézve legveszélyesebb ellenfelet, annak katonai felkészültségét és politikai szerepét figyelembe véve, Csehszlovákiában látta. Ezzel szemben a Romániához való közeledést ajánlotta Bethlennek. Jugoszlávia semlegesítését pedig magára vállalta.

Bethlen az eredményes együttműködés legfontosabb feltételét a hadsereg felfegyverzésének támogatásában látta. Elsősorban a zsákmányként olasz kézen maradt volt osztrák—magyar fegyverek átadását kérte, de fontosnak tartotta a két vezérkar sokoldalú együttműködésének kialakítását is.

Katonai szempontból is nagy fontosságot tulajdonítottak a tárgyaló felek az Ausztriával szembeni közös politikai irányvonal kialakításának. Elhatározták, hogy támogatják a Heimwehrt és élesen fellépnek az Anschluss-törekvésekkel szemben. Közös érdekük volt, hogy a Heimwehr segítségével végrehajtott puccs jobboldali kormányzatot segítsen a hatalomra Ausztriában, amely aztán erőszakos úton megszünteti az erős szociáldemokrata befolyást. A magyar kormány ettől nemcsak Ausztria jelenlegi csehszlovák orientációjának megszüntetését, hanem az országot körülvevő gyűrű felnyitását, s ennek nyomán az osztrák szociáldemokraták által akadályozott, Ausztrián keresztül olasz fegyverszállítások zavartalan lebonyolítását várta. Bethlen magára vállalta az olaszok és a Heimwehr vezetői közötti közvetítést. A bécsi magyar katonai

3. HL. HM. Eln. VI—2. biz. 1927/15816.

attaséra várt a kapcsolat fenntartása, az olasz pénzsegélyek és utasítások eljuttatása.

A magyar kormány igyekezett kihasználni az olasz ígéretet. Már 1928 áprilisában 300 millió líra kölcsönt, a már említett fegyveranyag egy részének átengedését és 400 repülőgépet kértek az olaszoktól. Ezzel kapcsolatban kérték, hogy magyar pilóták utazhassanak kiképzésre Olaszországba.

A külpolitikai háttér biztosítása után — miközben lépéseket tett az angol kapcsolatok kiépítésére is — Bethlen elérkezettnek látta az időt a nyílt revíziós politikai meghirdetésére. Az 1928 márciusában elmondott debreceni beszédében a nyílt kormánypolitika szintjére emelte a trianoni határok megváltoztatásának programját.

A politikai helyzet ilyenén való alakulása lehetővé tette, hogy a magyar vezérkar hozzákezdjen a békeszerződés tilalmait megszegő katonai előkészületekhez. Olyan haderő kiépítését tűzték ki távolabbi célul, amely „megfelelő baráti támogatással” képes a kisantant egy vagy több tagja elleni támadó háborúra.

Az első világháborút követő években a német és magyar katonai körökben és szakirodalomban egyaránt általánossá vált a nézet, miszerint a háború „politikailag” veszett el, ami a politikai és katonai vezetés háború előtti és alatti összhangjának teljes hiányában leli magyarázatát. Amíg ugyanis a győztes államok politikai vezetői egyúttal a háborús vezetésnek is lelkei voltak, addig a központi hatalmak politikai és katonai vezetése mindvégig külön utakon járt, ami a végzetessé váló hibák sorozatát eredményezte.⁴ E felismerés vezette a vezérkart, hogy a hibákat elkerülendő, már most, a felkészülés időszakában, a kívánatos összhang megteremtésére törekedjék a politikai és katonai vezetés között. Széles körű polémia alakult ki katonai berkekben a politikusokkal való együttműködés, a kialakítandó katonapolitika elveinek mielőbbi tisztázására.

Egyöntetűvé vált és a hivatalosan is elfogadott nézet rangjára emelkedett, hogy az állam politikájának, mely megszabja az elérendő célokat, döntő befolyással kell lennie az előkészületekre. A kitűzött célt az állam politikai és gazdasági teherbírásától, a külpolitikai helyzetétől, a várható szövetségeseik és ellenségek erejétől, majd a hadvezetésnek az ezekkel, illetve az esetleges háborúval kapcsolatos elképzeléseitől, tanácsaitól és igényeitől kell függővé tenni. Mindezek figyelembe vételével kell megtenni a szükséges bel- és külpolitikai, gazdasági intézkedéseket a katonai felkészülés terén, azaz kialakítani az állam katonapolitikáját.⁵

Az adott situációban különös fontosságot tulajdonítottak a külpolitikai előkészítésnek. A legfontosabb feladatok egyikének tekintették a közös érdekeken és világnézeti alapon nyugvó szövetség kiépítését, a katonai együttműködést is magában foglaló szerződések megkötését, gazdasági kapcsolatok kiépítését, ugyanakkor az ellenséges szövetségi rendszerek minden eszközzel való gyengítését és felbomlasztását.

Az elkövetkező háborúval mint világháborúval számoltak, melyben — az első világháborúhoz hasonlóan — szövetségi rendszerek fognak összecsapni. Épp ezért a célnak megfelelő szövetségi rendszer kialakulásának ösztönzését, az ahhoz való mielőbbi csatlakozást, a háború előkészítése fontos straté-

⁴ Csejkovits Károly: A jövő háború katonai, politikai és pacifista megvilágításban. Magyar Katonai Közlöny, 1926. 3—4. sz., 192. o.

⁵ Náray Antal: Politika és hadvezetés. Budapest, 1933. 18. o.

giai lépésének tartották. Elszigetelt, kis államok közötti önálló fegyveres konfliktust szinte elképzelhetetlennek tartottak, ilyen háborút csak mint egy világméretű összecsapás részét, vagy valamely nagyhatalmi csoportosulás, szövetségi rendszer által támogatott helyi összetűzést képzeltek el.

Nem kisebb fontosságot tulajdonítottak a belső felkészítésnek, a szellemi és gazdasági erőknek a hadsereg ütőképessége érdekében történő mozgósításának.⁶

A hadseregvezetés kötelességévé tették, hogy a fenti alapelveknek megfelelően tájékoztassa a politikai vezetést az ellenséges hadseregek felkészüléséről és terveiről, a saját erő kifejtés lehetőségeiről, s ennek megfelelően a katonai akciók — háború — várható sikeréről vagy elkerülésének szükségességéről, s az ennek megfelelő külpolitikai vonalvezetésről. Kötelessége továbbá a háború sikeres megvívása érdekében gondoskodni a haderő megszervezéséről, kiképzéséről és felszereléséről, a mozgósítási előkészületekről és elkészíteni a haditervet, amely lehetővé teszi a hadsereg tervszerű felvonultatását és a hadműveletek megkezdését.⁷

A fenti alapvetésnek megfelelően került sor a magyar katonapolitika kiépítésére, s ugyanakkor annak elméleti oldalaként a magyar katonai doktrína kialakítására.⁸

A huszas évek második felében világszerte nagy figyelmet fordítottak a katonai teoretikusok a jövő háborúja előkészítésének, eszközeinek és várható lefolyásának kérdéseire. Nem vonhatta ki magát ez alól a katonai elmélet kérdéseivel foglalkozó kisszámú magyar katona sem. Ez utóbbiak az ismert nyugati teoretikusok, Fuller, Douhet, de legfőként v. Seeckt hatása alá kerültek. Magukévá tették az „elit hadseregről” alkotott elméleteket és igyekeztek azt a magyar viszonyokra alkalmazni. A jövőndő magyar hadseregét többen olyan elit haderőnek képzelték el, amely megfelelő szövetségi rendszerben, azáltal támogatva és fedezve, gyors és hatásos csapat tud mérni valamelyik szomszédos ország felé, azaz a fő hadászati elvet a támadásban látja. A hangsúlyt természetesen a szövetségesek támogatására helyezték.

„A jövő háborújában a számba jöhető politikai, technikai és gazdasági összerők egységes és egyidejű fellépése fogja megadni a hadviselés jellegét és az alkalmazandó új harcmodort — olvashatjuk Csejkovits Károly tanulmányában — ugyanis a cél a gyors döntésre törekvés, a lerohanás lesz. Ennek záloga az elithaderő, melynek erőssége a hadigéptömeg, amellyel egyrészt a mozgást gyorsítani, másrészt az élőerőt és a tömeg lököerejét mechanikai úton pótolni, a haderő rombolóképességét pedig aránylag kis létszámok mellett fokozni képes. Harceszközei tehát általában a szállító- és harci motor, a különféle korszerű fegyverek és gáz”.⁹ Ez a haderő biztosítja a meglepetészerű támadást, úgy hogy az ellenség visszacsapásra képtelenné váljon. Ha ezzel sikerül megakadályozni az ellenség mozgósítását és felvonulását, akkor a további komolyabb ellenállással már nem kell számolni. Az ellenségnek az elit által történő megrohanása közben folyik az általános mozgósítás, a

⁶ Uo. 20. o.

⁷ *Bán Mihály—Rakolcai László: Korszerű honvédelem.* Budapest, 1942. 35. és 275. o.

⁸ A hadsereg vezetése, valamint a korabeli katonai szakirodalom nem használta a „katonai doktrína” meghatározást. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy a katonai doktrína nem létezett, hiszen annak fogalmi jegyei a horthysta katonai elméletben is feltalálhatók, azok első sorban a „haditerv”-ben fogalmazódtak meg, melyben a katonapolitikai célkitűzések kifejezésére jutottak. Úgy véljük, igazunkat jelen dolgozatunk megfelelőképpen alátámasztja.

⁹ *Csejkovits Károly: A jövő hadviselése és annak eszközei.* Magyar Katonai Közlöny, 1926. 1. sz., 23. o.

tömeghadsereg felállítása, amelynek felszerelése, harceljárása elmarad a gépesített elittől. Ennek siker esetén a megszállás, a megrohanás sikertelensége esetén viszont, az elit alakulatok hirtelen, nehezen pótolható veszteségei következtében — mely esettel is reálisan számolni kell —, azok harcának folytatása a feladata. Az elit hadsereget — kisebb államok esetében különösen — döntő csatára csak egyszer lehet „kijátszani”. Fejtegetéseinek végén Csejkovits eljut annak felismeréséig, hogy világháború esetén, amivé a fegyveres konfliktusok nagy valószínűséggel mélyülni fognak, a tömeghadseregek hosszas küzdelmére kerül sor.¹⁰

Az elit hadseregről alkotott elvek vezették Werth Henrik tábornokot is, akkor a hadiakadémia tanárát, a követendő magyar katonai doktrina megfogalmazásában. A hadiakadémia számára 1930-ban írt tankönyv előszavában fejtette ki a jövő háborújáról és ebben a magyar hadsereg várható helyéről alkotott elméletét. Szerinte a békediktátumok teremtette feszültség békés úton meg nem oldható, hanem soha nem tapasztalt, brutális jellegű háborúhoz fog vezetni. Ez a háború a benne részt vevő országok összes energiáit igénybe vevő totális harc lesz, s nem lesznek olyan néposztályok, amelyek nem vesznek benne részt. Seeckt elméletét elfogadva kifejti Werth, hogy az új fegyverek nagy hatóképessége a háborút messze az országok belsejébe is kiterjeszti. A technika döntő tényezővé válik. Az új harceszközök — repülők, harckocsik — „elsőrendű jellegű támadó eszközök”, a védelemmel szemben nagy erőgyarapodást jelentenek, annak fölényét nemcsak kiegyenlítik, de felülműlják, az ezekkel felszerelt hadsereg „a mozgó háború biztos vívője és így a gyors döntés erős tényezője” lesz.¹¹ Ezért a fejlődés világviszonylatban is, méginkább a kis államokban, a kisebb létszámú, de technikailag gazdagon felszerelt elit hadsereghez kell, hogy vezessen. „Természetesen — írta — a jövőben is kívánatos lesz minél nagyobb erővel a háborúba kivonulni, de a számnak nem szabad a korszerű felszerelés és alapos kiképzés rovására menni; lehetne ugyan hasonlóan mint a múltban, milliós hadseregeket felállítani és azokat gépekkel gyengébben felszerelni, de ezzel az erőtényezőket csak csökkentjük.”¹² A jövő „elit” hadseregében a harckocsik és repülők a többi fegyvernem rovására fognak szaporodni, ezt a tömeg és bátorság nem tudja kiegyenlíteni. Ilyenformán a jövő hadserege a „gazdag felszerelés és nagy szám közötti kompromisszum” eredménye lesz.¹³ A gépekkel bőven ellátott hadsereg viszont gondos szervezést és vezetést, jó technikai és üzemanyagellátást, jól képzett személyzetet igényel.

Voluntarista módon Werth a fenti, magyar viszonyok között megoldhatatlan feltételek ellenére is lehetségesnek tartotta egy magyar elit ütőerő megteremtését a magyar hadiipar kiépítése és maximális kihasználása révén. Az adottságokkal nem számolva felhívta a figyelmet, hogy a szükséges, igen drága és komplikált, ugyanakkor gyorsan elavuló hadianyagok gyártása, raktáron tartása és pótlása az országtól igen élénk gyártási tevékenységet, nagy tőkebefektetést igényel, ezért a gazdasági tényezők fokozottan előtérbe lépnek. Ezért már jó előre „okunk van a gazdasági háború lehetőségeivel és valószínűségével behatóan foglalkozni és annak lényegét és jelenségeit tanulmányozni.”¹⁴ A — majdani — katonai „mozgósítással párhuzamosan vagy le-

¹⁰ Uo.

¹¹ A hadvezetés elmélete. Összeállította és bevezetéssel ellátta: Werth Henrik. Budapest, 1930.

¹⁴ o.

¹² Uo. 27. órz. egys. 1. lap.

¹³ Uo. 16. o.

¹⁴ Uo. 17. o.

hetőleg azt megelőzően egy anyagi mozgósításnak kell folynia, mely a béke gyártásról a háborús gyártásra való átmenetet”, illetve a háborús gazdálkodást biztosítja és a rendelkezésre álló anyagi eszközök maximális kihasználásával teremti elő a hadsereg és háterszág szükségleteit.¹⁵

A nagy gazdasági megerőltetés, a lehetőségek végessége offenzív jellegű, rövid háborút követelnek meg, „amiből természetszerűleg következik, hogy törekednünk kell az ellenséget saját országában felkeresni, ott csatára kényszeríteni, felmorzsolni, azután az ország belsejébe behatolni és mindazon anyagokat és eszközöket tőle megvonni, melyek újabb haderők felállítására alkalmasak.”¹⁶

A kis létszámú, jól felszerelt magyar elit hadsereg elképzelése minden realitást nélkülöző vágyálom lehetett csak a hadseregvezetés számára. A gyakorlatban a fenti elmélettel szemben csak legfeljebb gépesített egységekkel szerényen ellátott, nagy létszámú tömeghadsereg létrehozására törekedhettek, minthogy az ország körülményei ezt tették lehetővé. Ennélfogva a későbbi hadrendfejlesztési programok megvalósítása során mennyiségi fejlesztésre került sor. A hadsereg elé kitűzött offenzív célok és adottságok közti ellentmondást az erkölcsi-politikai tényezők túlzott felnagyításával és előtérbe helyezésével próbálták feloldani. Werth érezte ezt, maga is hangsúlyozza, hogy a háború új vonásai ellenére is nagy szerep jut majd a lelkesedésnek. A végső döntés, mint a múltban is, a népek harci erényeitől és ebből eredően a szervezetség és a kiképzés fokától fog függni. A harci erény — írta — fő tényező marad, és így az erkölcsi tényezők és az anyag együttesen döntenek el a jövő háborújának sorsát.¹⁷ Az erkölcsi tényezők mérhetetlen felnagyítása vezetett a későbbiekben a „faji harcászati” képtelen elméletéhez és a körülötte kialakuló vitához. Sokan voltak a tisztikarban, akik úgy hitték, hogy a magyar faj állítólagos eredendő katonai erényeinek hangoztatásával, a faji öntudat növelésével pótolni lehet a hadsereg modern felszerelésének súlyos hiányosságait, szuronyrohammal operálni lehet a harcokcsik ellen.

Az elit hadsereggel kapcsolatos elképzelések a gyakorlatban sehol sem valósultak meg. Egy ilyen hadsereg technikával, üzemanyaggal való ellátása meghaladta még a fejlett nyugati kapitalista országok gazdasági válságtól terhelt lehetőségeit is. A harmincas évek elejétől már az erős páncélos és légi kötelékekkel ellátott tömeghadsereg került az érdeklődés középpontjába. Elsősorban Eimannsbergernek és Guderiannek a páncélos seregtesteknek, mint a főcsapás eszközünek szerepéről alkotott teóriái voltak nagy hatással a magyar katonai vezetésre. Különösen Gerbert Károly altábornagy és Horváth László ezredes számos tanulmánya foglalkozott a magyar szakirodalomban a páncélos technika fejlődésével, a harcokcsik hadműveleti és harcászati alkalmazásával. Egyelőre csak az elmélet síkján igyekeztek belopni a tisztikar gondolkodásába a páncélosokkal és a gépesített csapatokkal kapcsolatos, a kor színvonalán álló ismereteket. Úgy vélték, elméleti megalapozói lehetnek a majdan létrejövő magyar páncélos fegyvernemnek. Látták, hogy a támadásra alapozott magyar katonai doktrína megköveteli, ha nem is az elit hadsereg, de a fő offenzív ütőerő, a harcokcsi beállítását a hadrendbe és a páncélos-gépesített erők létrehozását.

A magyar vezérkar — mint a későbbiekben erre utalunk — már az évtized fordulóján tett lépéseket a páncélos és gyors fegyvernem kialakításának

15 Uo. 18. o.

16 Uo. 25. o.

17 Uo. 12. o.

előkészítésére, sőt a magyar páncéljárműgyártás megteremtésére is. Ezek a magyar hadsereg számára tiltott munkálatok azonban az adott gazdasági körülmények között ekkor még csekély eredményre vezettek, ami alig volt több a semminél.

A gazdasági helyzet alakulása csak 1936-ban tette lehetővé a páncélos és gépesített csapatok fejlesztésének érdemi megkezdését. Ekkor már — első sorban Guderian hatására — egyértelműen elfogadottá vált a nézet, hogy a külpolitikai helyzet bármilyen kedvező alakulása mellett is a magyar hadászati elképzelések csak a támadás fő erejét képező gyorscsapatokkal valósíthatók meg. Nagy Vilmos tábornok 1936 februárjában fejtette ki a gyorscsapatoknak a honvédségben betöltendő szerepét, s egyben meghatározta a fejlesztés irányát.¹⁸ A Werth által kifejtett elvek újrafogalmazásaként beszélt a hadsereg gyorsanmozgó erőinek a magyar hadászati elképzelésekben betöltött csatadöntő szerepéről. Olyan gyorsan harcba vethető erőt kívánt szervezni, mely meglepetésszerű támadással a további hadműveletekre döntő hatással lehet. A győzelem kivívásának előfeltétele lesz a „megfelelő lökőerőt gyorsan és meglepetésszerűen a döntő helyen összefogni, hogy ott helyi fölényben, túlsúlyban legyünk”, a gyorsanmozgókat az áttörés nyomán keletkezett „résen át kell a még kitartó rész hátába vetni”. A „mozgékonyság, gyorsaság, meglepetés új értelmet fog kapni a jövő háborújában, sikerre csak ezen lehetőségeket kihasználva számíthatunk a várható túlerő elleni harcban”.¹⁹

Nagy Vilmos jól látta, hogy a fentiekben kifejtett helyes elvek gyakorlati alkalmazására a szükséges feltételek hiányában aligha kerülhet sor. A technikai, pénzügyi hiányok következtében csak legfeljebb vegyes felépítésű gépkocsizó, lovas és esetleges kerékpáros dandárok felállítását tartotta lehetségesnek magyar viszonyok között, s ezek szervezésére tett javaslatot.

*

A Koronatanács 1927 decemberében fogadta el a hadseregfejlesztés tervét. A létszám és az alakulatok számának emelése mellett fő célkitűzésül a fegyvernemek közötti aránytalanságok megszüntetését, valamint egy preventív háborúhoz elengedhetetlenül szükséges korszerű fegyvernemek fejlesztését határozták el. Döntést hoztak a „K” toborzás, azaz a rejtett sorozás alapján történő bevonultatás bevezetéséről.

A meghirdetett program „csekély” méretei, végrehajtásának vontatottsága csalódást keltett a tisztikarban. A fejlesztés megkezdését követő három év során általánossá vált az a vélemény, hogy a Bethlen által nagy hévvel meghirdetett revíziós politika közel sem áll arányban a hadsereg fejlesztésének lehetőségeivel.

Az olasz orientációjú külpolitika sem bizonyult oly hatásosnak, mint azt a miniszterelnök remélte. Optimizmusát, amely még 1926-ban arra a megállapításra ragadtatta, hogy „4—5 év múlva Trianont liquidálni fog lehetni”,²⁰ nem igazolták az események. Nem csoda, hogy ezek után bíráló hangok hallatszottak a gyors változásokat remélő tisztikar részéről. Csalódtak az olasz szövetségben, amely a túlzott várakozással ellentétben semmivel sem vitt közelebb a revízió megvalósulásához. A remélt katonai támogatás elmaradt.

¹⁸ Nagy Vilmos: A gyorsanmozgó seregtestek. Magyar Katonai Szemle, 1936. 4. sz., 2. o.

¹⁹ Uo. 25. o.

²⁰ Horthy Miklós titkos iratai. I. m. 73. o.

A szentgotthárdi sikertelen fegyvercsempészési kísérletet angol segítséggel tisztázni lehetett ugyan, azonban a további olasz fegyverszállítások sorsa bizonytalanra vált. Az osztrák Heimwehr támogatása egyelőre eredménytelennek bizonyult, a kapu nem nyílt meg az olaszok felé. Ezzel szemben a megerősödött magyar külpolitikai aktivitás és a „titkos” hadseregfejlesztés kiváltotta a kisantant államok akcióját. Korábbi egyezményeik meghosszabbításával megerősítették szövetségi rendszerüket, tovább növelték fegyveres erőiket.

Nagy gondot jelentett a kormánynak a tisztikar elégedetlensége a változatlanul rossz anyagi körülmények miatt. Az 1928—1929-es kiképzési évről készült zárójelentés kétségbeejtőnek nevezte a tisztikar helyzetét: „A tisztikaron kezdenek a fáradtság és fásultság jelei mutatkozni, s az ma tagadhatatlanul bizonyos lelki depressio alatt áll. A szolgálat terhének a békével (világháború előtti állapot — D. L.) szemben hatványozott volta, az anyagi gondok, valamint a hadviselt tisztikar fizikai és idegeregének romlása következtében a tisztikar ma nem képes úgy ellátni a szolgálatot, mint ahogyan a katonai hivatás fennsősége megkövetelhetné tőle”.²¹ A tisztek egészségügyi helyzete katasztrófális, a háborúban szerzett reuma, gyomorbad, neurasthenia és tüdőcsúshurut kínozza nagy részüket. Ezek után félt, hangsúlyozza a jelentés, hogy „ha a tisztikar helyzetében gyökeres változás nem áll be, az ugyanoda kerül, mint a helyzetének sanyarúságát állandóan hangoztató elégedetlen kishivatalnok. Pedig a mai agyonterhelt hivatalnoktiszti típusa helyett — kinél nyomorúságos anyagi helyzetéből kifolyólag a várt karácsonyi segély elmaradása is hetekre éreztette hatását — az ízig-vérig katona és úr típusa volna visszaállítandó.”²² Sürgős feladat a tisztikart a nyomasztó anyagi gondoktól megszabadítani. Annál is inkább halasztást nem tűrő feladat ez, mivel „igen erősen azon évfolyamok szenvednek, melyek amúgy is mint szakasz és századparancsnokok legsúlyosabban viselték a háború terhét és a legsúlyosabb véráldozatokat hozták.”²³

A kormány katonapolitikájával szembeni elégedetlenség adta meg az alaphangját Róder Vilmos tábornok, vezérkari főnök a Legfelső Honvédelmi Tanács 1929 áprilisi ülésén elmondott helyzetértékelésének. A felkészülésről szólva alapvető kritériumként jelölte meg a békeszerződés határozványainak nyílt vagy burkolt enyhítését, illetve azok be nem tartása esetén a következmények elhárítását. Ha ezen előfeltételek külpolitikailag nem biztosíthatók, akkor a külpolitikai célokat idejekorán korlátozni kell, vagy egészen megváltoztatni.

Mindebből következik, hogy a politikai és katonai vezetésnek a külpolitikai célok érdekében a legszorosabban együtt kell működni. A politikai vezetésnek idejekorán biztosítania kell azokat az eszközöket, melyek a megvalósításához szükségesek. Róder hangsúlyozottan aláhúzta a kormányfő és a katonai vezetők közös felelősségét az együttműködésben.

A továbbiakban a hadsereg kiépítésének mennyiségi és minőségi követelményeit tárta hallgatósága elé. Ismertette a vezérkarnál kidolgozás alatt álló és két előkészületi év után 1931-től megvalósításra kerülő tervet, melynek megvalósíthatóságát a tervszerű politikai, katonai és anyagi megalapozottságtól tette függővé. Figyelmeztetett, hogy korszerű hadsereg még optimális

²¹ HL. HM. Eln. VI—1. 1929/105800.

²² Uo.

²³ Uo.

esetben sem építhető ki egyik napról a másikra, márpedig „háborút bevezetni anélkül nem lehet”.

Összegezőképpen megállapította a vezérkar főnöke: „Katonapolitikai helyzetünk súlypontja ma teljesen külpolitikai téren van: külpolitikai előfeltételek nélkül nem hogy támadó háborúra nem lehet gondolnunk, de még csak egy adott helyzet előnyeit sem tudjuk kihasználni, sőt még az ehhez szükséges katonai előkészületeket sem valósíthatjuk meg. Ha külpolitikai céljaink eléréséhez a hadsereg közreműködése szükséges (akár mint előzmény, akár mint következmény), ahhoz ennek megfelelően kell a hadseregnek a cselekvési előfeltételeket megadni, és pedig minél valószínűbb és minél közelebb az eshetőség, annál alaposabban és annál hamarabb.”²⁴

A fentiekben kifejtett követelményekkel szembe állítva az elmúlt három esztendő katonapolitikájának alakulását, Róder elégedetlenségének adott hangot. Sokkal célratörőbb politikát kért a kormánytól, mivel a kitűzött célok megvalósítása csak így képzelhető el.

Aligha tévedünk, ha az új, aktív honvédelmi politikát követelő előterjesztés mögött már a honvédelmi miniszteri szék közvetlen közelében álló honvédelmi államtitkár, Gömbös Gyulát látjuk. A gömbösi hatolmátvétel ekkor már befejezés felé közeledik a Honvédelmi Minisztériumban. A Gömbös—Bethlen ellentét egyezséggel zárult. A „tékozló fiú” visszatért az Egységes Pártba, és mint honvédelmi államtitkár, 1928 októberében megjelent a Honvédelmi Minisztériumban. Nyílt titok volt, csak átmeneti állapotról van szó, a megegyezés ára — mint ez 1929 októberében be is következett — a honvédelmi tárca. Bethlen e taktikai lépéssel kívánta leszerelni Gömböst és a mögötte álló, politikájával szemben elégedetlen tisztikart.

Gömbös Gyula, a volt vezérkari tiszt, az ellenforradalom egyik vezéralakja, a MOVE és több jobboldali egyesület alapító tagja, a tizenkét kapitány egyike, 1923 és 1928 között a fasiszta-antiszemita fajvédő párt megteremtője és vezére, az erőszakon alapuló jobboldali diktatúra bevezetésének szükségességét nyíltan valló politikus és „katona”, a hadsereg és tisztikar ügyének a Bethlen-kormány ellenzékeként éveken át lelkes szószólója, nagy népszerűségnek örvendett, elsősorban a tisztikar közép- és alsó rétegei között. Ugyanakkor az uralkodó osztály különböző körei is úgy beszéltek róla, mint a rendszer tartalékaról, aki majd végső esetben, ha minden egyéb erőfeszítés csődöt mondott, jönni fog a hadsereggel és rendet teremt.

Gömbös a hatalom megszerzésének tervét, a különböző titkos társaságok és félfegyveres egyesületekben tömörülő erők mellett, elsősorban a hadsereg tisztikarára építette. Itt is elsősorban a vezérkart akarta egyértelműen maga mellé állítani. Növelni igyekezett az amúgy is meglévő vezérkari öntudatot, hangsúlyozta a vezérkar elsőrendű fontosságát. A hadsereg vezetésének elit testülete vezetése alatt kezdett túlnőni a hadseregen és követelt egyre nagyobb beleszólást az ország bel- és külpolitikájának irányításába. A vezérkari tisztek zömének erősen szélsőjobboldali vagy effelé tendáló beállítottsága következtében ez a befolyás — a gömbösi politikának megfelelően — az ország jobbratulódása érdekében érvényesült és kapott egyre nagyobb teret. Gömbös az államvezetés funkcionáriusainak tekintette tisztjeit, akikkel mindig számolhat hatalmi terveiben. Ennek érdekében fogott hozzá mint honvédelmi miniszter a hadseregvezetés teljes átalakításához. Meg akart szabadulni a számára kellemetlen emberektől, és híveivel, elsősorban volt hadiakadémiai

24 HL. Tanulmányok gyűjteménye. 2015. sz.

évfolyamtársaival s a vele azonos elveket valló fiatalabb tisztekkel kívánta körülvenni magát. A fentiekben már érintett, elégedetlen közép-tisztikarra támaszkodott, mely helyzeténél fogva fogékony volt a radikális jobboldali eszmék iránt. A volt osztrák—magyar hadsereg heterogén elemeiből alakult tisztikar szellemének egységesítésére való törekvés szolgált jó ürügyül, hogy — mint ezt gyakran hangoztatta — az „osztrák szoldateszka” szellemét képviselő konjunktúra- és „szoldostípusokat”, akik nem valók az új nemzeti jellegű honvédségbe, kiközösítse a hadseregből, s helyükbe emelje azokat, akikben az ellenforradalom kezdetétől, sőt azt megelőzően, hagyományosan élt a nemzeti gondolat és a vágy a magyar nemzeti hadsereg után.²⁵ E hangzatos jelszóval — ami Horthy fülében is jól csengett — szabadult meg rövid úton a többnyire legitimista és konzervatív öreg tábornoaktól és törzstisztektől, akiket alkalmatlanoknak talált tervei végrehajtására. Rövid másfél év alatt, nyugdíjaztatással, átszervezéssel elérte, hogy a vezérkar és a minisztérium összes osztályvezetője felváltásra került. A vezérkar és a minisztérium vezető tisztjei között feltűnnek az új emberek, köztük nem egy olyan — mint Rátz Jenő, Ruzskay Jenő —, akik később dicstelen szerepet töltenek be a hadsereg vezetésében. A vezérkar osztályainak vezetését szinte kivétel nélkül azokra a tisztekre bízta, akik 1912—1914 között vele együtt voltak hallgatói a bécsi hadiakadémia évfolyamainak.

A radikális átszervezés természetesen csak Horthy beleegyezésével történhetett meg. A kormányzó azonban ekkor szívesen enged kedvenc szegedi kapitánya kéréseinek, hiszen nagy várakozással tekint szereplése elé. Gömbös is hajlandó messzemenően figyelembe venni a legfelsőbb hadúr kívánságait. Kettőjük kompromisszumának tűnik a hadseregfőparancsnok, Janky Kocsárd felváltása Kárpáthy Kamilló tábornokkal, de nem járunk messze az igazságtól, ha úgy véljük, a vezérkar főnökének, Röder tábornoknak meghagyása is Horthy nyomatékos kívánságára történt. Igaz, maga Gömbös is többször úgy nyilatkozott, hogy Röder, mint annak idején tanára a felsőbb tiszti tanfolyamon, a legnagyobb hatással volt rá, tőle tanulta a legtöbbet és nagyszerű útravalót kapott tőle katonai pályájára.²⁶ Röder Vilmos valójában jól képzett, a hadsereg érdekeit mindenek elé helyező katonának bizonyult mint a vezérkar főnöke. Nem volt azonban érzéke a politika iránt abban az értelemben, ahogy ezt Gömbös megkívánta vezérkari főnökétől, ez aztán a későbbiek során ellentétbe is vezetett köztük.

A tisztikar lelkes örömmel fogadta Gömböst a hadsereg élén, és ő meg is próbált eleget tenni a várakozásnak. Szinte korteshadjárral ért fel, mikor kinevezése után, elődeivel ellentétben, azonnal végigjárta az összes vegyesdandár parancsnokságokat és személyesen győződött meg a csapatok elhelyezéséről, ellátásáról, kiképzéséről és vezetéséről; közben lelkes szónoklatokat tartott a csapattiszti karnak. Ezek során nem fukarkodott az ígéretekkel. A minisztériumban addig tapasztalt visszaélések, panamák felszámolását, a felelősök megbüntetését ígérte, mint legfőbb okozóját a tisztikar nehéz anyagi helyzetének. A jövőt mint a hadsereg fellendülésének időszakát hirdette meg, ami gyökeres változást hoz majd a tisztikar megbecsülésében, anyagi dotálásában.

Gömbös a huszas évek gazdasági fellendülésében bízva ígérgetett a tiszteknek, sőt ezen túlmenően a hadsereg számos nyugdíjasának és hadirok-

²⁵ Révay József: Gömbös Gyula élete és politikája. Budapest, 1934. 194. o.

²⁶ Uo. 60. o.

kantjának is. Azonban ezen ígérek maradéktalan megvalósítása még további kedvező gazdasági helyzet esetén is meghaladta volna az ország lehetőségeit. Ezt Gömbös nyilván jól látta, ígéreteit propagandafogásnak tekintette, melyek mindenkor alkalmasak arra, hogy megvalósulásuk elmaradásáért az államvezetést tegye felelőssé a tisztikar előtt, s egyben saját hatalomátvételtől, az általa kialakítandó új rendtől tegye függővé azok maradéktalan megvalósítását. Parancsuralmi rendszerének megteremtésében nagy szerepet szánt a hadseregnek, anélkül azonban, hogy katonai diktatúra megteremtésére törekednék. Az adott bel- és külpolitikai szituációban a nyílt katonai diktatúra visszaállítására nem is volt lehetőség. Azonban a hadsereg fejlesztése, súlyának növekedése, az ebből adódó következmények így is olyan háttérrel képeztek, mellyel óhatatlanul befolyásolta a kormány politikáját.

1928-ban megalakult a Legfelső Honvédelmi Tanács (LHT) azzal a céllal, hogy összefogja „az állami élet mindazon hivatalos és nem hivatalos szerveinek működését, melyekre egyrészt a védelem korszerű kiépítése, másrészt a háború korszerű és eredményes vezetése szempontjából akár közvetlenül, akár közvetve szükség van illetve lehet, egységes alapon akként előkészíteni és megszervezni, hogy az ország élet-halál harcában a nemzeti erők minden vonatkozásában a teherbírás legvégső határáig kihasználhatók legyenek”.²⁷ Feladatai közé tartozott mindazon az „országvédelem szempontjából jelentőséggel bíró ügyek eldöntése, melyek alkotmányjogilag a törvényhozás által volnának ugyan elintézendők, melyek törvényes és így nyilvános letárgyalása azonban a trianoni korlátozások miatt nem lehetséges”.²⁸

A LHT döntései az összes tárcák minisztereire nézve kötelező erővel bírtak. Ennélfogva természetesen nemcsak a trianoni kötétségek kijátszására voltak alkalmasak, hanem a vezetés olyan intézkedéseinek elfogadtatására is, melyek az országgyűlés, illetve különböző politikai körök, csoportok ellenkezését váltották volna ki. A katonai vezetés a LHT-n belül is igyekezett biztosítani saját súlyát a döntésekben. Az erről készült vezérkari előterjesztés a Legfelső Honvédelmi Tanácsban részt vevő katonák (HM, Hfpk., Vkf.) egységes fellépésének szükségességét hangsúlyozza. A tanács katonatagjainak a különböző kérdésekben teljes megegyezésre kell jutniuk azok megtárgyalása előtt, s jó előkészítő munkával fel kell világosítani és meg kell győzni a javasolt döntések helyességéről azokat a tényezőket, akik „az állami életben betöltött kimagasló szerepük dacára — megfelelő előképzettség és tapasztalatok híján — alig rendelkeznek azzal a tudással és ennek következtében azzal a látókörrrel, mely őket képessé tenné arra, hogy az LHT-ban a felmerülő kérdésekben helyesen dönthessenek, illetve döntéseik kihatását áttekinthessék”.²⁹

A hadsereg növekvő befolyását biztosította, hogy a titkosság következtében a döntések és intézkedések zöme kikerült az országgyűlés ellenőrzése alól. A kormány olyan törvényes felhatalmazásokat is kapott, mint az 1931. XXVI. törvény, mely szabad kezet adott rendeleti intézkedések megtételére.³⁰

Gömbösnek csakhamar alkalma nyílt, hogy a hatalom megragadására való törekvésében túllépjen a hadsereg adta lehetőségeken. Az élesedő gazdasági válság következtében a dolgozó tömegek forradalmasodásától való félelem a

27 HL. HM. Eln. VI—1. 1928/3346/T.

28 Uo.

29 HL. HM. Eln. VI—1. 1928/5469.

30 Magyar Törvénytár. 1931. XXVI. tc.

magyar uralkodó osztályt arra készítette, hogy további engedményeket tegyen a gömbösi erős kéz politikájának. A Bethlen-kormány kudarca majd Károlyi Gyula sikertelen kísérlete után Gömbösben látták a megfelelő embert, aki parancsuralmi módszerekkel képes úrrá lenni a veszélyes helyzeten. Az egyezésben azonban csak a válság leküzdésére adtak szabad kezet az 1932 októberében hivatalba lépő miniszterelnöknek, aki a honvédelmi miniszteri tárcát is megtartotta. A nagyburzsoázia és nagybirtokosok korántsem értettek egyet a kormányzati rendszer teljes diktatórikus átalakításával, egy teljes fasiszta fordulat végrehajtásával, amely a hatalomból való kiszorításuk veszélyét hordozta magában. Ez az ellentét azonban ekkor még nem akadályozza Gömböst, hogy hozzákezdjen a hatalomátvétel kísérletéhez. Úgy érezte, hogy a hadsereggel a háta mögött megnyílt előtte az út dédelgetett elképzelési megvalósításához.

*

A gazdasági válság nyomán kialakult nehéz gazdasági helyzet a harmincas évek közepéig érezte hatását a hadsereg fejlesztésében. A költségvetésben bekövetkezett csökkentések, a szűkös anyagi eszközök erősen megnyirbálták a vezérkar által kialakított és már 1929-ben bejelentett hadrendfejlesztési terveket, melyek a huszas évek végén kialakított magyar katonapolitikai és doktrinális elvek megvalósítását célozták volna.

Nem sok jóval biztatta a hadseregvezetést, hogy gondosan kitervelt fejlesztési terveinek megvalósításához a honvédelmi költségvetés megnyirbálása közepette kellett hozzákezdenie. Márpedig az országos takarékoskodás, az állami költségvetés általános csökkentése érintette a honvédelmi tárcát is. A fenntartás és szervezés költségeit 1932—1933-ban 95,5 millió pengőre emelték ugyan a HM költségvetésében azonban ezt a szükségesnek mindössze a minimumát kitevő összeget is csak az operatív szervek és a nagyszámú honvédségi nyugdíjas járandóságának jelentős csökkentése révén sikerült biztosítani.

A gazdasági nehézségek ismeretében, annak megfelelően módosítva és kissé megkésve fogadta el a Legfelső Honvédelmi Tanács 1932-ben a hadsereg perspektivikus fejlesztési tervét.³¹ A vezérkar főnöke felhívta a Tanács figyelmét, hogy mivel a fejlesztésre csak a meglévő békehadrend fenntartási költségeiből megmaradó igen csekély összeg áll egyelőre rendelkezésre, a fejlesztés üteme csak igen lassú lehet. Változás csak akkor következhet be, ha a kedvező körülmények együtthatása következtében a költségvetés jelentős emelésére kerül sor.

Mivel a fejlesztési terv és az annak megvalósulása közötti ellentmondás a vizsgált időszakban döntő befolyással volt a magyar katonapolitika alakulására, ki kell térnünk rövid ismertetésére.

Az új hadrend, egyszeri maximális erőkifejtést véve alapul, hadrendi végcélként 21 egyforma szervezésű és felszereltségű gyaloghadosztály, valamint gépesített alakulatok felállítását írta elő. Megvalósítását a személyi és anyagi feltételeknek megfelelő egymás utáni fejlesztési ütemekben kívánta elérni, amit azonban az adott gazdasági és pénzügyi helyzetet figyelembe véve nem naptári és költségvetési időszakokkal, hanem szervezési célokkal határoltak el.³²

Közvetlen célként a jelenlegi békeszervezetből kifejlesztendő 7 gyaloghad-

31 HL. HM. Eln. VI—1. 1932/9135. Hr.

32 Uo.

osztály, továbbá kerékpáros zászlóalj, egy motorizált csoport és az ezeknek megfelelő fővezérségi közvetlen alakulatok teljes kiépítését és anyagi felszerelését tűzték ki. Ezeket az alakulatokat a vezérkar főnökének határozott kívánására a legszigorúbb hadműveleti és harcászati követelményeknek is megfelelő fegyverzettel szándékozták ellátni. Az első vonalbeli 7 hadosztály tüzérségét 12—12 űteggel tervezték, de hadosztályonként előirányoztak 1—1 közvetlen gépvontatású űteget is. A légierő 18 századának kialakítása szinte megoldhatatlan feladatnak látszott ekkor.³³

Fontos kikötés volt, hogy az első vonalbeli hadosztályok, illetve a gépesített csoport a menetkészültséget 48 óra alatt ériék el. Ez szigorú követelmény volt, ha figyelembe vesszük, hogy a meglevő erők mozgósításának ideje optimálisan 4—5 nap volt.

Kimondták, csak az első ütem végrehajtása után kerülhet sor a másodikra, a 8—14. hadosztály, valamint a légierő újabb 18 századának a felszerelésére. Végül a harmadik ütemben alakul majd ki a 21 hadosztályos hadrend, amikor a légierő már összesen 48 századdal rendelkezik.³⁴

Habár csak az első ütem maradéktalan megvalósítását tűzték ki közvetlen célként, ezt annak meghagyásával tették, hogy közben — a lehetőségek szerint — a második lépcső fejlesztésének megkezdését is szorgalmazni kell. Mindazonáltal Róder vezérkari főnök nyomatékosan hangsúlyozta, a katonapolitika alakításánál feltétlenül figyelembe kell venni, hogy mozgósítás esetén az első 7 hadosztályt is csak akkor lehet majd — mint tábori alakulatot — felvonultatni, ha felszerelése teljes egészében befejeződött; a többi másodvonalbeli egység pedig csak mint hátországi alakulat jöhet szóba. Ródernek ez az igen szigorú, a minőségi fejlesztést előtérbe helyező kikötése nem túl nagy megértésre talált Gömbösnél, aki a mennyiségi fejlesztést türelmetlenül, a minőség rovására is siettetni akarta.

Az ismert magyar hadászati elképzeléseknek megfelelően egyik legfontosabb feladat volt a gyorscsapatok kialakítása. Mint láttuk, az első ütemben csak motorizált csoportot — úgynevezett tancsapatot — akartak felállítani. Ez az igen szerény alakulat a maga gépkocsizó lövész századával, motorkerékpáros szakaszával és gépvontatású űteggel valóban csak kiképzési célokat szolgálhatott. A páncélosokat egyelőre meghatározatlan számú és típusú páncélgépkocsi és esetleg harckocsi képviselte volna.

A fejlesztés második ütemében tervezték a tancsapat gépkocsizó zászlóaljának felállítását, amit majd a harmadik ütemben gépkocsizó ezreddé és gépvontatású osztállyá fejlesztenek. A harckocsi egységek szervezésének anyagi, technikai nehézségei oly nagyok voltak, hogy azok egyelőre még távlati célként sem szerepelhettek.

Végül a fejlesztés alapvető célként jelölte meg a véderőrendszer bevezetését, a hadkiegészítés rendszerének tökéletesítését, valamint a vámórség átszervezését határvadász alakulatokká.

Az új véderőrendszert, azaz az általános védkötelezettséget, a fennálló tilalom ellenére, 1932-ben bevezették.³⁵ A júliusban megjelent rendelet kimondta, hogy az addig több részben és nem az adott korosztály egészére kiterjedően bevonuló „K” toborzott újoncok ezután egy időben, minden év október 1-én vonulnak be. A szolgálati időt 18 hónapban szabták meg, de

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ HL. HM. Eln. VI—1. 1933/105307.

12 hónap után a katonák leszerelhetőek voltak. A bevonuláson meg nem jelenőket ettől kezdve karhatalommal előállították. Külön intézkedések születtek a megbízhatatlanok számontartásáról és külön „kezeléséről”.

A már korábban tervbe vett úgynevezett „belbiztonsági gyakorlatok” megvalósításához is hozzákezdtek 1933-ban. A könnyebb rejtés okából „ellenőrzési szemlére” keresztelt kiképzés során kerültek rövidebb-hosszabb, három-négy hetes kiképzésre azok, akik még nem voltak katonák.

Ha ezek után megvizsgáljuk a fejlesztésnek a harmincas évek közepéig, három-négy év alatt elért eredményeit, kétségtelenül megállapítható bizonyos mennyiségi és minőségi fejlődés. A tüzérség számának gyarapodásával a fegyvernemek közötti arány némileg javult, s ez irányban hatott az új ke-rekparos zászlóalj felállítása is. A 7 jól felszerelt gyaloghadosztályról azonban nem beszélhetünk. A mozgósítható erők — közel sem 7 hadosztály — igencsak vegyes, gyenge felszereléssel vonultak volna el, ha erre sor kerül.

A motorizálás terén mi sem történt. A páncélos fegyvernemet az olaszoktól 1935-ben beszerzett mintegy 90 Ansaldo kisharckocsi jelentette. Ezeket a vegyes dandárok között osztották el. A légierő változatlanul igen kevés, sokféle típust képviselő géppel rendelkezett, melyek harci alkalmazhatósága igen kétséges volt.

A honvédség „Fr.” (felriasztás) hadrendje gyakorlatilag a békehadrenddel egyezett meg, ugyanis fegyverzet hiányában a mozgósított alakulatok legfeljebb csak hátországi szolgálatra voltak használhatóak. A vezérkar ennek következtében — mint látni fogjuk — arra kényszerült, hogy mindennemű fegyveres konfliktustól való távolmaradást ajánljon a kormánynak.

A hadsereg elmaradottsága a modern követelményektől rányomta bélyegét a kiképzésre is. A gépesítés hiánya következtében a tisztikarnak csak kis része, az is inkább csak elméletben ismerkedett a modern háború eszközeivel, azok alkalmazásával. Ennek következtében a hivatalos elképzelésekkel szemben a gyalogság és lovasság szerepét túlon túl feldicsérő, a modern fegyverek — elsősorban a harckocsik — jövőbeni feladatát lebecsülő nézetek virultak a tisztek között, s ebben a szellemben képezték katonáikat. A felszerelési hiányokat változatlanul a magyar harci erények emlegetésével pótolták. A hadsereg szűkében volt nagyobb együttműködési gyakorlatoknak. A gyakorlatokon csak jelzésszerűen voltak jelen a páncélos és gépesített alakulatok. Az újonnan beszerzett gyalogsági fegyverek, új lövegek, vontatók és gépjárművek kimélése akadályozta a katonákat, hogy azokat működés közben is jól megismerjék.

A véderőrendszerre való áttérés következtében, ésszerű anyagi okokból, 1933-tól sor került az immár több éve szolgáló „valódi” önkéntes legénység leszerelésére, akik ezáltal egyik napról a másikra a munkanélküliek tömegét növelték. Ezek az eredeti foglalkozásukból már kikopott, az előrejutást többségükben a katonai pályán remélő emberek, akik bár az 1931. III. törvénycikk értelmében szolgálatukkal „igényt szereztek” a köz-, illetve magánszolgálatban való elhelyezkedésre — s ennek megfelelően az államapparátus alsó rétegeiben előbb-utóbb elhelyezést is nyertek³⁶ —, mélységesen csalódtak a kormányban, személy szerint Gömbösben is, és csalódásuknak hangot is adtak. De hasonlóképpen ellenzésre talált a lépés a tisztikar körében is, akik ezekben a kiképzett, a katonáskodást hivatásuknak tekintő emberekben a kiépítendő hadsereg gerincét, annak majdani altiszti karát látták. Úgy vélték, ez a

36 Magyar Törvénytár, 1931. III. tc.

lépés akadályozza a hadseregfejlesztést. A hadrendfejlesztés lassúsága különben is némi csalódást keltett a Gömbösben bízó, tőle — ígéretei nyomán — sokkal gyorsabb ütemű fejlődést remélő tisztekben.

*

A magyar katonapolitika alakításában döntő szerepet szánt Gömbös a külpolitika megfelelő alakításának. Miniszterelnöki megbízásával lehetőséget nyert a magyar külpolitika irányítására, annak revideálására. Célul tűzte ki az egyoldalú olasz orientáció megszüntetését, s a meglévő kapcsolatok megtartásával sőt fejlesztésével egyidőben, intenzív németbarát politika kialakítását. A fasiszta Németországban látta az alakuló erőt, amely döntő tényezővé válhat az új közép-európai rendezés során, s amelyre épp ezért a magyar külpolitikának támaszkodnia kell. Kedvenc eszméjévé vált az olasz—német együttműködés, melynek kialakításában való tevékeny közreműködést történelmi feladatának tekintette. Kormányprogrammá tette, hogy a magyar külpolitikának a közbenjárásával majdan kialakuló Róma—Berlin tengelyre kell támaszkodnia: „Amikor Olaszországban biztosítva látom az egyik erős barátot, s Németországból látok egy olyan baráti kezet felém nyúlni, amelynek becsületességében semmi körülmények között sem kételkedem, akkor azt mondom, hogy igenis olyan úton járok, amely a magyar reálpolitikát szolgálja”.³⁷ A miniszterelnök tehát a németek oldalán látta reális lehetőségét elődei revíziós politikája folytatásának. Ez a politika szervesen illeszkedett bele a vezérkar elképzeléseibe, megegyezett a külpolitika rugalmas megváltoztatásának szükségességéről Röder által kifejtett elvekkel.

Szükségesnek találjuk megjegyezni, hogy a továbbiakban nem célunk a Gömbös-kormány külpolitikájának részletes kifejtése, azt csak a magyar katonapolitika alakításában betöltött szerepének aspektusából vizsgáljuk.

Mint ismeretes, Gömbös szakított elődjének, Károlyi Gyulának a nyugati kölcsönök reményében folytatott francia orientációjával. Felismerte, hogy a Tardieu-terv csődjé, de nem utolsó sorban Angliának a közép-európai politikával szemben mutatott érdektelensége, meggyengítette a nyugati befolyást Közép- és Délkelet-Európában, s ezzel nagyobb tér nyílt a német behatolásnak.

A német fasiszta vezetőkkel és katonai körökkel korábbról meglévő közismert kapcsolatait felhasználva, a nácik hatalomátvétele után azonnal hozzálátott elképzelése keresztülviteléhez. Nem kis meglepetést keltett, mikor 1933 júniusában, a külföldi államférfiak közül elsőnek utazott Hitlerhez. Tájékoztatta őt a magyar revíziós politika célkitűzéseiről. Biztosította, hogy a magyar külpolitika olasz orientációja nem áll ellentétben a Németországhoz való közeledéssel. Örülne, ha a két ország közeledésében közreműködhetne. Hangsúlyozta, hogy az Anschluss sincs ellenére, legfeljebb még nem tartja időszerűnek. Elsősorban az osztrák piac elvesztése kelt aggályokat benne, ami azonban megváltozna, amennyiben a német—magyar viszony kedvező alakulása megnyitná a magyar gazdasági érdekek kielégítésének útját. Hitler már akkor kifejtette Gömbösnek, hogy a magyar revíziós igények csak Csehszlovákia felé számíthatnak egyértelmű német támogatásra: Romániát és Jugoszláviát a német érdekszférába akarja vonni.

³⁷ Révai: i. m. 342. o.

A Hitlernél tett látogatás előtt, még 1932-ben, Gömbös Mussolininál is járt Rómában. A régi szövetségesek mindenekelőtt megegyeztek a további szoros együttműködésben, majd Gömbös a magyar fegyverkezési egyenjogúság elismertetésének támogatását, valamint a hadsereg felfegyverzésének az eddigénél fokozottabb segítségét kérte olasz szövetségesétől. Ennek legfőbb akadályát a Heimwehr sorozatos kudarcaiban, s az ennek következtében elmaradó jobboldali hatalomátvétel elmaradásában látták. Az osztrák kormány sorozatos ígéretei ellenére sem távolították el a fegyverszállítások szempontjából fontos ausztriai vasútvonalokról a „megbízhatatlan” szocialista elemeket, így a szentgotthárdi kudarcot követő években sem sikerült biztosítani az olasz fegyverszállításokat. A sikertelenség ellenére, ami a Ducét végtelenül bősztette, a támogatás folytatásában állapodtak meg. Különösen fontossá tette ezt Mussolini és ekkor még Gömbös számára is a nácik ausztriai befolyásának növekedése, s ennek nyomán az Anschluss-barát osztrák nemzetiszocialisták aktivizálódása.

Lényeges pontja volt tárgyalásaiknak a Jugoszláviával szemben folytatott közös politika, s ennek részeként a horvát usztraság támogatása.

A Károlyi-kormánynak a kisantanttal szembeni mérsékeltbb politikája után a magyar külpolitika aktivizálódása, a genfi leszerelési konferencián várható német és olasz támogatás azonnal kiváltotta a kisantant államok együttes akcióját. Az Arbeiter Zeitung 1933. január elején hírül adta, hogy Olaszországból nagy mennyiségű fegyver érkezett a hirtenbergi fegyvergyárba a Heimwehr de főleg Magyarország számára, amit az osztrák szociáldemokrata vasutasok lelepleztek.³⁸ A kisantant lapok azonnal támadásba kezdtek a békeszerződést ismételten megszegő agresszív magyar kormány ellen. A közvetlenül a leszerelési konferencia megkezdése előtt kirobbantott botrányt a kisantant államok és Franciaország igyekeztek érvként felhasználni a titkos magyar és osztrák fegyverkezés bizonyítására, ami akadályát képezi saját lefegyverzésüknek.³⁹ Egyben felhasználták ezt az alakuló magyar—olasz—osztrák szövetségnek, mint a kisantant ellen irányuló csoportosulásnak a diszkreditálására is. Az eset nyomán az addig kétoldalú szerződéseken nyugvó paktumot 1933 februárjában többoldalú szerződéssé alakították át. Genfben megalakult az Állandó Tanács, a kisantant államok legfőbb fóruma, külpolitikájuk koordináló szerve. A fegyvereknek a kisantant által követelt visszaszállítása Olaszországba mindazonáltal az ígéreték és a hosszas huzavona után sem történt meg. Később, az európai politikai helyzetben a náci hatalomátvétel révén bekövetkezett drámai fordulat következtében, valamint a propagandahatás kellő kiaknázása után, az eset hullámai elültek, s a fegyverek lassan Magyarországra szivárogtak.⁴⁰

A közép-európai befolyását Németországtól egyre jobban féltő Mussolini annak berlini látogatása után fogadta a magyar miniszterelnököt, s végtelenül engedékenynek mutatkozott. Hajlandó volt a magyar revíziós igények maradéktalan támogatására, valamint megértően fogadta Gömbös ajánlközését a Németország felé való közvetítésre. Megállapodtak ugyanakkor, mint közös érdekekben, Ausztria függetlenségének védelmében azzal, hogy ugyanakkor mindent megtesznek a német—osztrák viszony normalizálásáért.

Gömbös ekkor, a valós szituációt rosszul megítélve, saját vélt jelentőségétől eltelve, a Duna-medencében folyó politika irányítójának képzelve magát,

38 HL. HM. Eln. VI—2. 1934/118931 és 119129.

39 HL. HM. Eln. VI—2. 1933/119421.

40 HL. HM. Eln. VI—2. a. 1932/119129.

hangoztatta: „...én úgy érzem, hogy a legrealisabb úton haladunk, amikor felismerjük és hirdetjük kelet-európai jelentőségünket és hangoztatjuk, hogy nélkülünk a Duna-medencében politikát csinálni nem lehet”.⁴¹

A német befolyás erősödésétől való olasz és osztrák félelem következményeként a februári jobboldali osztrák fordulat után 1934 márciusában aláírt olasz—magyar—osztrák római jegyzőkönyv közelebbi politikai és gazdasági kapcsolatokat teremtett a három ország között: Ausztriának támogatást nyújtott az Anschlussal szemben, Magyarország számára pedig biztosította az annyira fontos nyugati kaput. Ugyanakkor nem tartalmazott az egyezmény semmiféle katonai megállapodást. Ennek ellenére azonnal kiváltotta Németország rosszallását. A németek ismételten és nyomatékosan kifejtették, aktív németbarát politikát várnak Magyarországtól. Ennek kritériumaként elsősorban a magyar revíziós politikának a Csehszlovákia elleni német tervek alá rendelését határozták meg, de fontosnak tartották — különösen az 1934 júliusi sikertelen náci puccs után — a magyar—osztrák politika felülvizsgálatát is. Ezen kívánságok teljesítésétől tették függővé a gazdasági és katonai kapcsolatok elmélyítésének lehetőségét. A magyar külpolitika nyugtalanul szemlélte a németek közeledését Romániához és Jugoszláviához és megingott feltétlen bizalma. De ugyanilyen bizalmatlanságot táplált az olasz—francia közeledéssel szemben, ami az olasz kisantant politika módosulásának veszélyét rejtette magában. Az ausztriai náci puccskíséreltre való reagálás, valamint az a vágy, hogy afrikai érdekeit elismertesse, Mussolinit Franciaország és Anglia felé közelítette; a német—olasz viszony mélypontra zuhant.

Az európai külpolitikai helyzet tehát nem úgy alakult, mint ezt Gömbös és a magyar vezérkar remélte. A magyar revízió ügye egy helyben topogott. Türelmetlen hangok hallatszottak a katonák részéről, akik a miniszterelnöktől beígért külpolitikai koncepciójának dinamikusabb megvalósítását várták. A magyar katonapolitikai helyzet változatlanul lehangoló volt. Az 1934 novemberében készült vezérkari értékelés megállapította, az „egységes és szilárd” kisantanttal szemben a magyar revíziós külpolitika változatlanul nincs arányban sem a magyar katonai erő súlyával, sem pedig a szövetségesek jelenlegi támogatásával. A békés revízió kilátásai pedig csekélyek, még rész megoldásokhoz sem vezethetnek. „Magyarország integritásának teljes helyreállítását csak egy olyan általános háború eredményeképpen érheti el, amely jelenlegi ellenfeleit és azoknak szövetségeseit annyira leköti, hogy azok követeléseink elfogadására kényszerülnek”.⁴² Ilyen háború közeli kitörése, bár kizárni nem lehet, nem valószínű. Mindazonáltal ez világháborúvá fejlődne, amiből Magyarország jelenlegi állapotában, „jól felfogott érdeke ellenére sem maradhat ki”. Az ország — földrajzi elhelyezkedése, ebből eredő hadászati helyzete, határozott olasz orientációja és hivatalosan vallott revíziós politikája következtében — a háborúba sodródást sehogysem tudja elkerülni.

Az olasz szövetség is könnyen lehetetlen helyzetbe hozhatja a magyar haderőt. Egy olasz—jugoszláv háború esetén a jugoszlávok hátában, sőt a konfliktus esetleges továbbgyűrűződése következtében a németek ellen hadműveleteket kezdő csehszlovák hadsereg hátában is álló magyar hadsereg, még tétlenség esetén is, bénítólag hathat a két hadsereg, bizonytalanná teszi mozgósítását és főként veszélyezteteti a jugoszláv főerők Olaszország elleni tervszerű felvonulását. Egy csupán védelmi jellegű határbiztosítás

⁴¹ Révai: i. m. 338. o.

⁴² HL. HM. Ein. VI—1. 1935/9010 Hr.

nem nyújthat a jugoszlávok részére hathatós védelmet, mert „bármily gyönge is a magyar haderő, összehozva egy irányba eredményesen működhet — másrészt tetemes erőknél a lekötöttségét jelenti”.⁴³ Ez a helyzet várhatóan arra indítaná a kisantantot, hogy Magyarországot összehangolt katonai akcióval kikapcsolja a hadviselő felek köréből. Ezért, figyelembe véve hadászati helyzetünket és az egyes kisantant országok hadseregeinek egyenként is többszörös túlerejét, feltétlenül „arra a megállapításra kell jutnunk, hogy Magyarország fegyveres kikapcsolása — ha csak a magyar haderő ellen kell a kisantant hadseregeknek küzdeni — egy aránylag könnyű és biztosan megoldható hadműveleti feladat”.⁴⁴

A fentiekből kitűnik, hogy a vezérkar a katonapolitika szempontjait figyelembe véve nem egészen úgy ítélte meg az olasz szövetségest, mint az a magyar politikai köztudatban élt. Ők olyan partnert láttak benne, amely könnyen nem kívánt konfliktusba kergetheti az országot, a vezérkar megítélése szerint anélkül, hogy ilyen esetben tevőleges segítséget tudna nyújtani a szorult helyzetben levő magyar csapatoknak. A magyar fegyveres erők növekedése a jugoszlávok hátában az olaszok számára egyre értékesebb. Ezzel szemben az olasz támogatás mind a politika, mind pedig a fegyverkezés terén igen mérsékelt, nincs arányban a nekünk szánt szereppel és a fenyegető veszéllyel. Az olasz hadsereg gyenge felszereléséről érkező hírek, melyek a gyakori kölcsönös látogatásokon szerzett tapasztalatokon alapultak, az elmaradó fegyverszállítmányok, kiegészülve az olaszok katonai erényeiről és harci szelleméről az első világháború óta élő előítéletekkel, igen lerontották az olasz szövetséges hitelét a tisztikar előtt. Mindehhez hozzájárult az olasz—német ellentét, amelynek elsimításán a várakozás ellenére vajmi kevés eredménnyel fáradozott a magyar külpolitika.

Az adott katonapolitikai helyzetben a vezérkar kénytelen egyértelműen leszögezni: Magyarország számára a hadviselés szükségessége változatlanul fennáll, azonban jelenleg „nincs abban a helyzetben, hogy háborút viseljen, földrajzi, katonapolitikai helyzete, hadseregeinek felkészületlensége, gazdasági helyzete erre képtelenné teszi”.⁴⁵ A legfontosabb politikai cél változatlanul a hadviselés lehetőségének a megteremtése a belső erőforrások maximális felhasználásával, valamint megbízható szövetséges bevonása révén szilárd katonai szövetség kiépítésével. A meglevő olasz—osztrák kapcsolatot a németek bevonásával mielőbb katonai szövetséggé kell mélyíteni. Ugyanakkor minden külpolitikai eszközzel törekedni kell a kisantant egységének megbontására, hogy lehetőleg „egyszerre csak egyvel kelljen megküzdeni”. A revíziós politikát csak oly mértékben lehet folytatni, amely még nem jár közvetlen háborús veszéllyel. Kerülni kell minden olyan helyzetet, mely fegyveres összetűzés lehetőségét rejti magában.

A hadsereg vezetése részéről időközben elhangzó megnyilvánulások nem győzték követelni az országos áldozatvállalás szükségességének fontosságát a hadsereg felkészülése érdekében. Szerették volna meggyorsítani a fejlesztést, hogy legalább olyan fokot érjenek el a felkészülésben, amelyen a hadsereg az országot ért támadás esetén legalább késleltetni tudja az ellenség előnyomulását addig, míg a nagyhatalmak közbeavatkozása a konfliktust remélhetőleg felszámolja. Az ország gazdasági mozgósítására több terv is készült ebben az időszakban, de ezek a békeszerződés tilalmaiba ütköző, ennél fogva

43. Uo.

44. Uo.

45. Uo.

ez irányból is erősen akadályozott munkálatok végül fennakadtak a gazdasági válság okozta pénzügyi nehézségeken.

A magyar tisztikar egyre nagyobb érdeklődéssel fordult az ekkor már rohamos fejlődésnek indult német hadsereg felé, melynek első világháborús szereplése az olaszokkal ellentétes emlékeket és illúziókat váltott ki bennük. Sürgették a kapcsolatok elmélyítését a német hadsereggel, tőlük várták a hathatós segítséget terveikhez. A vezérkar sem elégedett meg a külpolitikusok ez irányú törekvéseivel, hanem Gömbös személyes támogatását is elnyerve, saját kapcsolatai révén is igyekezett alakítani a két hadsereg közti kapcsolatot és ennek révén hatni a német külpolitikára. Az 1934-től növekvő számú találkozások a két hadsereg vezérkari tisztjei között nemcsak a két hadsereg szakmai tapasztalatcseréjét szolgálták. A magyar vezérkariak a tradicionális fegyverbarátságra hivatkozva a hivatalos német külpolitika ellenében is igyekeztek megnyerni tárgyalópartnereiket a magyar revíziós politika fenntartás nélküli támogatására. Fontos szerep várt a kapcsolatok alakításában a különböző európai fővárosokban működő katonai attasékra is.

Az 1934 októberi Marseilles-i merénylet, Sándor jugoszláv uralkodó és Barthou külügyminiszter meggyilkolásának híre, bombaként robbant. A várható következmények a vázolt katonapolitikai körülmények között méltán hozták zavarba a magyar politikai és katonai vezetést. Franciaország és Anglia, külpolitikai céljaiknak megfelelően, nem kívánták felvetni az ügyben elsősorban gyanúsítható Olaszország valamint Németország felelősségét, és igyekeztek mielőbb ad acta tenni az ügyet. Bűnbak azonban mindenképpen kellett és ezt — a merényletben részt vevő három, korábban Jankapusztán kiképzett usztasa terrorista révén, valamint mivel a terrorista csoport néhány tagja feltehetően Magyarországon keresztül oldott kereket Olaszország felé — Magyarországon találták meg. Természetesen a magyar kormány túlzott elmarasztalására sem gondoltak, hiszen jól tudták, Magyarország szerepe másodrendű az ügyben. Ennek megfelelően a Népszövetség decemberi határozata Magyarországot a felelősök felkutatására és megbüntetésére kötelezte, amiről jelentést kellett a Népszövetség elé terjesztenie. A nagyhatalmak közbeavatkozása viszonylag hamar lezárta a problémát, addig azonban a kormány kellemetlen napokat élt át.

A kisantant államok sajtója a merénylet után azonnal Magyarország szigorú felelősségre vonását követelte, a katonai beavatkozás lehetőségét is feltételezve. Jugoszlávia mozgósította határ menti erőit. A csetnik alakulatokat Jugoszlávia déli területeiről is a magyar határra összpontosították és felfegyverezték. A vezérkar értesülései szerint számolni kellett ezek betörésével. A felháborodás első hullámának elültével Jugoszlávia a Népszövetségnél keresett elégtételt, annak meghagyásával, hogy amennyiben megfelelő elégtételt nem kap, katonai lépésre is elszánja magát. Ennek során számolt a többi kisantant állam támogatásával is. Még december elején, a Népszövetség ülésének összehívása előtt is kedvezőtlen hírek érkeztek a szomszédok katonai előkészületeiről. A románok a Magyarország elleni fellépés közeli lehetőségével számolnak — jelentette a bukaresti katonai attasé. Bizonyos előkészületek „komoly alapot képeznek annak feltételezésére, hogy a románok készen akarnak lenni egy Magyarország elleni katonai akció bármikor megindítására” egy kedvezőtlen népszövetségi döntés esetén.⁴⁶ Meg-

46 HL. HM. Eln. VI—2. 1934/124628.

nyugtatóként azonban azt is megjegyezte az attasé, hogy olasz kapcsolatai révén Románia nem szívesen csatlakozna egy erőszakos jugoszláv és cseh fellépéshez. A helyzetmegítélés helyességét maga Titulescu román miniszterelnök is csakhamar alátámasztotta, aki a nagyhatalmaknak az ügy sima lezárására és a fegyveres konfliktus elkerülésére irányuló szándékát ismerve, „magas állású diplomaták előtt” kijelentette, Románia csak addig fogja Jugoszláviát minden eszközzel támogatni, míg az fegyverhez nem nyúl. „A kisantant katonai szerződése nem kötelezik Romániát egy önkényes jugoszláv katonai büntető hadjárat támogatására Magyarország ellen, így tehát ha Jugoszlávia megtámadja Magyarországot, Románia nem fog beavatkozni.”⁴⁷ A helyzet alakulása Beneš is hasonló megfontolásokra indította. A két kisantant állam mérsékelt magatartása, valamint a nagyhatalmak nyomása végül is rávette a jugoszlávokat, hogy elvessek a fegyveres elégtétel gondolatát és megnyugodjanak a Népszövetség döntésében.

A háborús veszély napjaiban a magyar kormány Olaszországban kereste a támaszt. Gömbös november elején Mussolinihoz utazott és segítségét kérte. Nem hallgatta el azt sem az olasz diktátor előtt, hogy a segítség megtagadása és Magyarország magára hagyása esetén kénytelen lesz nemzetközi fórumok elé tární bizonyos adatokat az olasz—usztasa kapcsolatokról és a merénylet hátteréről. A Duce azonnali támogatásáról biztosította Gömböst. Hajlandó volt mindent megtenni a Marseilles-i ügy Magyarországra nézve kedvező elintézéséért. A támogatás fejében viszont a lazuló magyar—olasz kapcsolatok erősítését kérte. Ezt elsősorban a hármass egyezmény kiterjesztésében, Ausztria függetlenségének garantálásában jelölte meg, ami a német kapcsolatait erősíteni igyekvő Gömböst igen kényelmetlenül érintette.

December elején a római magyar követ a Mussolinival történt eredményes beszélgetéséről jelentett. Ezt a Külügyminisztérium — megnyugtatóként — azonnal megküldte a vezérkarnak is. A követnek Mussolini elmondta, kizártnak tartja, hogy a jugoszláv kormány erőszakos cselekedetre ragadtassa magát Magyarországgal szemben. „Mussolini ugyanis ebben az esetben azonnal mozgósítaná az olasz hadsereget és az osztrák kormányhoz fordulna az átvonulás engedélyezéséért. Szerinte ez esetben Franciaország nem támadná meg Olaszországot, illetve Jugoszláviát fegyverrel nem támogatná. Valószínűnek tartja, hogy ezt Jugoszlávia is tudja”. Bár a genfi helyzetet kényesnek tartotta az olasz diktátor, megnyugtatta a magyar követet, hogy „baj nem lesz belőle, noha valószínűleg három napig nagy küzdelmet kell ott folytatnunk”.⁴⁸ Mussolini halára és engedékenységre akarta kötelezni a németek felé kacsingató magyar kormányt. Ezt annál is inkább könnyen tehetette, hiszen már ismerte a nagyhatalmaknak az ügy elintézésével kapcsolatos szándékait.

A Marseilles-i ügy kedvezően végződött a magyar kormány számára, igen kedvezőtlenül befolyásolta azonban Németországgal szembeni közeledési szándékait. Az olaszokhoz való kényszerű közeledés legalább annyira taszította a németeket. A Sándor király temetésén részt vevő Göring tüntető szívéllyességet tanúsított Jugoszlávia iránt és felhasználta az alkalmat, hogy kijelentse, Németország nem támogatja a magyar revíziós törekvéseket Jugoszláviával és Romániával szemben.

47 HL. HM. Eln. VI—2. 1934/124672.

48 HL. HM. Eln. VI—2. 1934/124669.

Az amúgy is szorult helyzetben levő magyar kormányt hideg zuhanyként érte Göring kinyilatkoztatása, de hasonló volt a hatás a vezérkar berkeiben is. Német kollégáik ezzel kapcsolatos megnyilvánulásai eddig konciliánsnak mutatkoztak a magyar igényekkel szemben. Röder vezérkari főnök azonnal jelentést kért a vezérkar 2. osztályától arról, vajon módosult-e a német hadsereg vezetőinek véleménye Göring megnyilatkozása után.

Miklós Béla berlini katonai attasé október 26-án kelt bizalmas magánlevelében számolt be Ruzskay Jenő ezredesnek, a vezérkar 2. osztálya vezetőjének. Miklós Stülpnagel tábornokkal beszélgetett aktuális katonapolitikai témákról és szóba hozta Göring megnyilatkozását is. Stülpnagel Göring belgrádi szerepléséről kijelentette, hogy azt a német katonai körök elítélik. Arra kérte Miklóst, nyugtassa meg Ruzskayt, miszerint a Birodalom és Jugoszlávia közt semmiféle politikai közeledés nincs, habár — tette hozzá — a németek és jugoszlávok között nem állnak fenn komoly nézeteltérések.⁴⁹ Stülpnagel még az olasz—német viszonyról is megnyugtatóan nyilatkozott a magyar attasénak. Szerinte az előbb-utóbb javulni fog és a sok politikai balfogás, ami az olaszokat a németek ellen hangolja, meg fog szűnni. Most már Ausztriában sem fejtenek ki többé kormányellenes propagandát és az osztrák emigránsokat lefegyverzik. Ami pedig az olasz—francia közeledést illeti, az olaszok komoly megegyezésre nem számíthatnak, mert „nem kapnak a franciáktól az afrikai kérdésben lényeges koncessziókat, úgyszintén a földközi-tengeri flottaparitást sem engedi meg Franciaország. A franciák elutasító és fennhéjázó magatartása az olaszokkal szemben előbb-utóbb azt fogja eredményezni, hogy Olaszország újból keresni fogja a jóviszonyt Németországhoz”.⁵⁰

A Göring-nyilatkozat hatásával foglalkozik Vattay Antal vezérkari alezredes is németországi tanulmányútjáról írt beszámoló jelentésében. Vattay Patzig századossal, az Abwehrabteilung vezetőjével folytatott beszélgetést november 12-én. Patzig kijelentette, végtelenül zavarják Göring Belgrádban tett, nem hivatalos kijelentései. Ezzel szemben — mint ezt ő annak idején, júliusban közölte — a német—jugoszláv viszonyban nem állt be közeledés. Ha van ilyen, az csak gazdasági természetű. „Göring kijelentései lehetetlenek, megtörténtek a lépések azok kellő nivóra való leszállítására”.⁵¹ Vattay hozzátette, meg van győződve, Patzig őszinte híve a magyar—német együttműködésnek, s Göring kijelentései igen kellemetlenül érintik.

Patzig bemutatta Vattayt Reichenau tábornoknak, a véderő miniszterhelyettesének. Őt is meglepték Göring kijelentései, azokat impulzív egyéniségének tulajdonította. Állítólag jelentést tett Hitlernek is, aki Göring kijelentéseit kifogásolta. Ez alkalommal Hitler Reichenaunak azt mondta volna — írja Vattay — „ő (Hitler — D. L.) teljesen méltányolja és egyetért Magyarország revíziós törekvéseivel, azonban nézete szerint Magyarországnak is a revíziós politikában súlypontot kellene képeznie, vagyis nem egyszerre az összes szomszédjával szembeni követeléseit hangoztatni, hanem az egyik szomszédal szemben, de teljes erővel. Ez Hitler szerint Csehszlovákia. Végül újból hangoztatta a német—magyar együttműködés szükségességét és biztosított — közölte Reichenau —, hogy abban változás nem állt be. Kijelentette, hogy privát nézete szerint Göring azért cselekedett így, mert az olaszoknak akart kellemetlenséget okozni”.⁵² Vattay a Patziggal folytatott be-

49 HL. HM. Eln. VI—2.a. 1934/123907.

50 Uo.

51 HL. HM. Eln. VI—2.a. 1934/124172.

52 Uo.

szélgetés őszinteségével szemben most úgy érezte, hogy Reichenau csak egy részükről ügyetlenül beállított politikai lépés következményeit akarta enyhíteni.

Végül nézzük, mit jelentett Szabó László vk. őrnagy római katonai attasé. Fischer tábornok, a német katonai attasé, Berlinből visszatérve beszámolt neki arról a tájékoztatóról, amit Hitler tartott katonai attaséi részére. Fischer közölte Szabóval, felhatalmazása van Hitlertől annak kinyilvánítására, hogy „Göring barátságos nyilatkozatai ellenére Jugoszláviát és Romániát illetően a politikában nincs változás, ezekkel az államokkal nincsenek különös céljaik”, továbbá „békés politikát akarnak folytatni, de a revíziós gondolatot nem vetik el”.⁵³ Reichenauhoz hasonlóan Fischer is hangot adott az olasz—német közeledés gondolatának, a Róma—Berlin—Budapest vonal jövőbeni erősödésének.

Úgy véljük, a vezérkar főnöke kellő választ kapott érdeklődésére. Világossá válhatott előtte, hogy ha a külpolitikai taktikában, a következő megteendő lépés megítélésében lehetnek is időleges különbségek Hitler, a náci párt vezetői, valamint a hadsereg tábornokai között, a hódító politika fő célkitűzései szempontjából ezek nem lényegiek. Lehetséges, hogy Göring túljátszotta szerepét, de ez legfeljebb csak a magyarok érzékenységét sértette, ami nincs arányban azokkal az előnyökkel, amiket az érdekelt államok megnyerésében elértek. A katonák ostyába csomagolva, kíméletesebben adták be a magyar vezérkari tiszteknek a keserű pirulát: Németország csak a csehekkel szembeni revíziós igényeket támogatja fenntartás nélkül, a többi országgal „jó viszonyban” akar élni. Ez alól nem kivétel Olaszország sem, amely előbb-utóbb kiábrándul a nyugati politikából és közeledni fog Németországhoz. A magyarok tehát ne számítsanak túlzottan olasz szövetségésük védelmére. Amennyiben Magyarország folytatni kívánja revíziós politikáját, s ehhez meg akarja nyerni Németország támogatását, sőt alkalmasint védelmét, úgy egyértelműen, kifogások nélkül fogadja el a német utat.

*

Miniszterelnöksége harmadik évének kezdetén Gömbös érkezettnek látta az időt a magyar fasiszta tömegpárt létrehozására és a totális parancsuralmi kormányzat megvalósítására. Külpolitikai irányvonalának megvalósításához is e fordulattól várta a szabad kezét. Terveinek megvalósításához szükségesnek tartotta a mögötte állók sorainak erősítését, ami személycseréket tett szükségessé az államapparátusban és hadseregvezetésben egyaránt. Az új kormány megalakulását és a parlament feloszlását megelőző tárgyalások során Gömbösnek sikerült rávennie a kormányzót a honvédség legfelső vezetőinek leváltására is. Horthy 1935. január 16-án saját kérelmükre és egészségi állapotuk figyelembe vételével nyugdíjazta Kárpáthy Kamilló altábornagyot, a honvédség főparancsnokát és helyettesét, Vogt Valdemár altábornagyot, valamint Róder Vilmos altábornagyot, a vezérkar főnökét. Hasonlóképpen nyugdíjba ment még több tábornok és vezető beosztású főtiszt. A nyilvánosság előtt a szokásos ötévenkénti tábornoki nyugdíjazással indokolt változások mögött Gömbösnek azon törekvése állt, hogy a korlátlan hatalom megteremtése előtt a honvédség vezetésében is a hozzá közel álló, megbízható embe-

53 HL. Eln. VI—2. 1934/124180.

rekkel töltse be azokat a pozíciókat is, ahol még nem saját, feltétlen híveit tudta.

Felmerül a kérdés, milyen ürüggyel sikerült menesztetni Rödert, és hogyan sikerült ehhez megnyerni a kormányzó hozzájárulását. Macartney szerint a Marseilles-i ügy folytán a Népszövetségnek 1935. januárjában benyújtott igazoló jelentés tartalmazott egyes honvédtisztekre nézve kompromittáló megjegyzéseket és az ez ellen való tiltakozásként kérte nyugdíjazását Röder és Kárpáthy. Részünkről nem tartjuk indokoltnak, és épp ezért valószínűnek sem, hogy végeredményben egy csendőrőrnagy és két rendőrkapitány tessék-lássék elmarasztalása és felelősségre vonása miatt a vezérkar főnöke és vele a hadsereg főparancsnok lemondott volna.⁵⁴ A római német katonai attasé Kónya Sándor által idézett véleményével sem érthetünk egyet, miszerint a német orientációt támogató Röder félreállítása Gömbös részéről az olaszokkal szembeni gesztus volt.⁵⁵ Gömbös maga is a német politika híve volt, nem valószínű, hogy a vele egy véleményen levő Rödert ezért leváltotta volna. Véleményünk szerint az okot a Röder és Gömbös között együttműködésük során kialakult nézetkülönbségekben kell keresni. Gömbös a katonai szakmai szempontokat mindenkor és mindenkiel szemben érvényre juttató, a politikai kalandokba való beleavatkozástól magát és a hadsereget is óvni igyekvő, konzervatív és nehézkes Rödert nem tartotta alkalmasnak, hogy a tervezett jobboldali fordulat során partnere legyen.

Horthy nem szívesen engedett Gömbösnek. Nem is sikerült a változtatásokat kérve szerint végrehajtania, kompromisszumra kényszerült a kormányzóval szemben. A honvédség főparancsnokává Shvoy István altábornagyot, a vezérkar főnökévé pedig Somkuthy József altábornagyot nevezte ki a legfelsőbb hadúr. Mindkettő régi, lelkes híve. Somkuthy, aki meglehetősen szürke egyéniség volt a tábornokok között, Horthy kabinetirodájának vezetését váltotta fel öt év után a vezérkari főnöki beosztással. Gömbös kénytelen volt elfogadni a számára semleges Somkuthyt — aki legalább társa volt a hadi-akadémián — saját jelöltjével, a sokkal megbízhatóbb „politikus katonával”, Rátz Jenővel szemben, aki csak a vezérkar főnökének helyettese lett. Ez a kompromisszum érvényesült a többi, kisebb jelentőségű kinevezéseknél is.

Miért engedett, ha fenntartásokkal is, Horthy? Az ok véleményünk szerint az, hogy ekkor még szimpátiával kísérte és Bethlennel szemben is támogatta Gömböst a keményebb kéz politikájának, egy parancsuralmi rendszer bevezetésének a kísérletében. Nem akarta zavarni terveinek végrehajtásában, hanem némi fenntartással hozzájárult kéréseinek teljesítéséhez. Attól tartott, hogy Gömbös kudarca esetén a belpolitikai harc tovább éleződik. Kónya Sándor helyesen mutat rá Gömbös diktatórikus kísérletéről írt kitűnő monográfiájában: „Horthy attól félhetett, hogy a kormánypárton belüli ellentétek, a Kisgazdapárt fokozódó támadása, a nagybirtokellenes demagógia olyan hangulatot és olyan politikai hullámokat kavarr, amelyek a rendszer stabilitását is veszélyeztetik”.⁵⁶

Egyet kell értenünk viszont Macartney-val abban, hogy Gömbös taktikai hibát követett el, amikor rávette a kormányzót kipróbált öreg tábornokainak félreállítására. Horthy, bár engedett ebben, nem szívesen tette. Ez tulajdon-

⁵⁴ C. A. Macartney: October Fifteenth. Edinburgh, 1961. I. 125. o.

⁵⁵ Kónya Sándor: Gömbös kísérlete a totális fasizta diktatúra megteremtésére. Budapest, 1968. 134. o.

⁵⁶ Uo. 150. o.

képpen megingatta jóindulatát Gömbös iránt, amit nem sokkal később érvényre is juttatott vele szemben.⁵⁷

*

A fasiszta Németországnak a status quo közeli felborítását előrevetítő aktivizálódása, kísérve a nyugati hatalmak elnéző politikájától, egyre nagyobb hatást tett a magyar politikai és katonai vezetésre. A Népszövetségből és a genfi leszerelési konferenciáról kivonuló, az általános hadkötelezettséget önkényesen bevezető és 1936 márciusában a Rajna-vidékre bevonuló Németország kétségtelenné tette számukra, hogy a közép-európai rendezésben a fő szerepet Németország fogja játszani. Ezzel szemben a külpolitikai és csakhamar a katonai balsikerek nyomán elbizonytalanodó Olaszország értéke egyre csökkent a szemükben. Egyre világosabbá vált, az olasz politika csődje előbb-utóbb arra kényszeríti Olaszországot, hogy Németországhoz közeledjen, melynek közép- és délkelet-európai előretörését egyre kevésbé tudta befolyásolni. Ez arra indította a Gömbös vezérelte magyar külpolitikát, hogy az uralkodó osztály nyugatbarát köreinek fenntartásai ellenére, a katonáktól is támogatva, igyekezzen eloszlatni az olasz politika miatti német bizalmatlanságot és igyekezzen meggyőzni a németeket őszinte csatlakozási szándékairól.

Göring 1935 májusi magyarországi látogatása során a magyar revíziós törekvéseknek a német külpolitikához való közelítését szorgalmazta. Megismételte a többször kinyilvánított német kérést, Magyarország közeledjen Jugoszlávia felé és koncentráljon Csehszlovákia ellen.

Gömbös levonta a következtetést: engedmények árán is meg kell szerezni a németek barátságát. A magyar kormány közeledési szándékairól ő maga igyekezett meggyőzni német partnereit szeptemberben sorra került berlini látogatása alkalmával. Hitlerrel és más náci vezetőkkel való tárgyalásai során nemcsak a magyar külpolitika vonalát igyekezett egyeztetni a németekkel, hanem — jóindulatukat megnyerendő — valószínűleg ígéretet tett arra is, hogy két esztendőn belül bevezeti a totális fasiszta rendszert Magyarországon.⁵⁸ A Hitlerrel folytatott bizalmas tárgyalás folytán biztosította a Führert, hogy Magyarország nem vállalt és a jövőben sincs szándékában Olaszország oldalán katonai kötelezettséget vállalni, így nincs elkötelezve arra, hogy európai konfliktus esetén Olaszországnak katonai segítséget nyújtson. Gömbös gondolkodás nélkül ejtette el korábbi szövetségesét, de mintegy önmaga megnyugtatójaként is, örömmel jelentette a minisztertanácsnak útjáról való beszámolója során, hogy Hitler hajlandó közeledni a másik fasiszta nagyhatalomhoz, mivel „Németország a dolgok természetéből kifolyólag érdekelt a jobboldali európai államok fennmaradásában”, amiben egyben készséget látott arra is, hogy „az osztrák kérdésben megegyezést hozzanak létre”.⁵⁹ Gömbös kevésbé lelkesedett a jugoszlávokhoz való közeledés gondolatáért, de azért a tárgyaló felek „elismerték és üdvözölték, hogy bizonyos javulás állt be a magyar—jugoszláv viszonyban, amit a két ország közötti kereskedelmi tárgyalások igen kedvező alakulása is jól szemléltet.”⁶⁰ Gömbös határozott ígéretet tett, hogy a tervezett Dunai Paktumot elutasítja.

57 C. A. Macartney: i. m. I./125. o.

58 Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország „életterében” 1933–1939. Budapest, 1960. 131. o.

59 Wilhelmstrasse és Magyarország 1933–44. (Szerk.: Ránki Gy.—Pamlényi E.—Tilkovszky L.—Juhász Gy.) Budapest, 1968. 112. o.

60 Uo.

A helyzet katonapolitikai megítélése egyértelmű volt. A vezérkar novemberi helyzetmegítélésében megállapította, az európai politikai helyzet stabilitása „szűnőfélben” van. Az európai államok fegyverkezése soha nem látott mértéket ért el, ami előbb-utóbb összetűzéshez vezet, amelyben a vártnál gyorsabban fejlődő német hadseregnek jelentős szerepe lesz. „Németország előbb-utóbb a fegyverek súlyával fogja megoldani a függő kérdéseket. A német törekvések, illetve célkitűzések idejekoráni felismerése és kiértékelése sorsdöntő lehet Magyarországra jövőjére.”⁶¹

Az ország az elmúlt időszakban az olaszok révén nem jutott közelebb politikai céljai megvalósításához. Olaszország, bár magyar oldalon áll, „nem várhatunk tőle semmi anyagi segítséget, mert önmagát sem tudja ellátni”. A római egyezmény sokat veszített értékéből, mióta az olaszok Franciaország felé hajoltak, s Jugoszláviával szemben is barátságos magatartást tanúsítanak. Az abesszin akcióval elszigetelték magukat. Ezzel ellentétbe kerültek a francia és angol politikával. Feltehetőleg a franciák erőteljes olaszellenes szankciókra fognak kényszerülni. Mindez előreláthatólag Németországhoz való közeledésre fogja indítani Olaszországot.⁶²

Az olasz hadsereg ázsiója különben is meredeken zuhant honvédségi körökben. A már régebben sejtett valóság beigazolódott, az olasz hadsereg szármalmasan vergődött Afrikában. „Ha nem történik valami csoda, mint pl. egy irtózatos pánik az abesszin hadseregben, s ennek következtében tömeges át-pártolások az olaszokhoz, úgy Olaszország elvesztette a játszmát... a háború nemcsak, hogy diplomáciailag nem lett kellőleg előkészítve, de katonailag is helytelenül lett szervezve és megindítva. Ha nem jön közbe valamelyes megegyezés, legkésőbb márciusban befullad az olasz támadás, megöli az utánszállítási nehézség” — jelentette a párizsi magyar katonai attasé november végén.⁶³

Már a Gömbös-látogatást megelőzően, a vezérkar főnökének és helyettesének 1935 márciusi, berlini látogatását követően, a vezérkar is hozzáfogott a német kapcsolatok megerősítéséhez, az érdekellentétek ad acta tételéhez. A németekkel összehangolt revízióban, a csehek elleni fellépésben, a kommunizmus elleni küzdelemben, s a régi fegyverbarátság alapján „bizonyos fokú” katonai együttműködésben látták a németekkel közös célokat. Amennyiben a magyar politika egyértelmű lesz, úgy a hadsereg kiépítésében „gyors és jelentős segítséget kaphatunk.”⁶⁴ Az „együttműködés a revíziós igényeink felülvizsgálása árán is” gondolatát Rátz Jenő mondta ki és fogadtatta el a vezérkarban, majd a külpolitikától támogatva igyekezett azt a magyar katonapolitika vezérgondolatává tenni. „Már most is világos, hogy Németország oldalán a helyünk, mert csak itt várhatunk előnyöket. Csak el kell képzelnünk Németországot határainkon akkor, ha ellenségként kerülne e helyzetbe” — figyelmeztetett Rátz.⁶⁵ Ennélfogva Németország oldalán először Csehszlovákiával kell leszámolni. Ugyanakkor a Németországhoz barátságos, sőt külföldi források szerint katonai kapcsolatokat is kiépítő Jugoszláviával szemben áldozatok árán is felül kell vizsgálni viszonyukat. Hasonlóképpen nem hagyható figyelmen kívül a német—román barátkozás sem. Rátz úgy ítélte meg, hogy a német befolyás növekedésével lazulni fog a kapcsolat a

61 HL. HM. Eln. VI—1. 1935/9205. Hr.

62 Uo.

63 HL. HM. Eln. VI—2. 1935/124819.

64 HL. HM. Eln. VI—1. 1935/9205. Hr.

65 Uo.

két kisantant ország és Franciaország, valamint Csehszlovákia között, ami a kisantant széteséséhez fog vezetni. Megtörténhet azonban, hogy a német befolyás révén ekkor nem az általunk várt helyzet fog előállni. Ha renitens magatartást tanúsítunk a németekkel, bekövetkezhet hogy egy szép napon nemcsak a németekkel kerülünk szembe, hanem a két volt kisantant állammal is, mint Németország szövetségeseivel. Ebből csak egy következtetést vonhatott le Rátz a katonai és politikai vezetés számára: Németországnak tett engedményekkel mindenképpen előnyöket kell szerezni szomszédainkkal szemben, amit kamatoztatni lehet a revíziós igények megfelelő pillanatban való felvetésénél.

A honvédség állapotát vizsgálva megállapította a vezérkar, hogy annak felszerelése változatlanul gyenge, nincs felkészülve háborús alkalmazásra. Ezért minden összetűzéstől tartózkodnia kell. A külső támadás esetére kidolgozott védelmi tervek csak halogató harcokat vettek figyelembe. Felvetődött annak a gondolata is, hogy megtámadás esetén a hadsereg ne álljon ellen, hanem bízva magát a Népszövetség közbelépésére, ezt azonban elvetették.

A kisantant államok szövetségének jövőbeni széteséséről vázolt vezérkari elképzelésekkel szemben a jelen valósága állt: a három kisantant állam egyelőre egységes és szilárd. „Ha van is némi ellentét a három állam között, ezek egyike sem olyan jelentőségű, hogy képes lenne a nagy kérdésekben tanúsított egységes magatartásukat megváltoztatni”.⁶⁶ A revízió és a magyar fegyverkezési egyenjogúság akadályozása számukra létkérdés. Ez utóbbi kérdésben — bár már Magyarország fegyverkezése is nyílt titok volt — a mindkét oldalról mutatkozó merevség, az 1933 óta üléselő genfi leszerelési konferencián is minden előrehaladást kizárt. Csak akkor lettek volna hajlandók beleegyezni a magyar fegyverkezési egyenjogúság megadásába, ha Magyarország kész lett volna velük kölcsönös támogatási szerződéseket kötni. Mivel minden ilyen szerződés a revízióról való lemondást jelentette volna, Magyarország elzárkózott ez elől.

Nagy figyelmet szentelt a vezérkar a kisantant államok vezérkari főnökei belgrádi értekezletének, ahol az 1934 februárjában létrejött balkáni paktum tagjaként Törökország katonai küldöttsége is részt vett. Az értekezlet fő feladata új, egybehangolt hadműveleti terv kidolgozása volt. Ezt az élesedő német—cseh, illetve német—lengyel viszony tette szükségessé. Ennek lényege az volt, hogy a cseh hadsereg zöme Németország ellen vonul fel, míg Románia és Jugoszlávia az eddigieknél nagyobb erőket összpontosítva, támadó fellépéssel biztosítja Csehszlovákiát Magyarország ellen. Ezt annál inkább megtehetik, mivel a jugoszláv—olasz viszony javulása és az olaszok lekötöttsége következtében Jugoszlávia háta fedezve van. Románia akciószabadságát pedig Törökország biztosítja Bulgária sakkban tartásával. Románia feltehetőleg erőket szabadíthat fel azáltal is, hogy csatlakozik a Németország ellen kialakult francia—csehszlovák—szovjet szerződési rendszerhez. A magyar vezérkar mindenesetre reménykedett, hogy a francia közvetítéssel megindult román—szovjet tárgyalások kevés eredményre vezetnek.⁶⁷

*

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ HL. HM. Eln. VI—2. ny. 1935/125509.

Gömbösnek a magyar fasiszta tömegpárt létrehozására és a totális fasiszta diktatúra létrehozására tett kísérletét, a gömbösi demagógia és németbarát külpolitika nyomán egyre radikalizálódó fasiszta csoportok szaporodását nem jó szemmel nézték a Bethlen mögött csoportosuló nagybirtokos és finánciók körök. A gazdasági helyzet javulása következtében helyzetük stabilizálódott, ennél fogva felmondták a Gömbössel kötött, egyre veszélyesebbé váló alkut.

Gömbös megbuktatásához sikerült megnyerniök a kormányzót is. Horthy-nak már nem tetszett a vezéri ambícióit nyíltan hangoztató Gömbös, aki egyre kevésbé volt lojális a kormányzóhoz. Nem tudta megbocsátani neki, hogy egyre kevésbé vette figyelembe igényét a hadsereg feletti legfelső irányításra és ellenőrzésre. Most róttá fel neki azokat a változásokat is, melyeket a hadsereg vezetésében korábban „kierőszakolt”. „Mint honvédelmi miniszter magasabb állásokba nagyon is sok fiatal elvbarátját helyezte el, ezzel olyan irányzatot juttatott erősebb érvényesülésre, melyet az én szempontjaimmal egyre kevésbé tudtam összeegyeztetni” — írta később Horthy emlékiratában.

Erősítette a Gömbös-ellenes tábor hadállásait a német politika taktikai közeledése is Csehszlovákia felé. A cseheknek felajánlott meg nem támadási szerződés megzavarta a németbarát magyar külpolitikát, mely ily módon a Csehszlovákiával szembeni revíziós igények támogatását is veszni látta. Ez a tény megingatta a németekbe vetett hitet a hadsereg tisztikarának egy részében is, akik még nem voltak feltétlen hívei az egyoldalú elkötelezettségnek, de a vezérkariak biztosították, hogy ez lehetőleg ne kapjon hangot a hadsereg vezetőinek hivatalos megnyilvánulásaiban, ne hasson meghatározóan a katonapolitikai elképzelésekre.

Növelte Gömbös gondját, hogy a benne korábban feltétlenül bízó tisztikar egyre inkább csalódásának adott hangot, mivel sorsának alakulását nem tartotta kielégítőnek. A hadsereg fejlesztésének lassúságát, saját anyagi helyzetük megváltozását kérték számon. A miniszterelnök nem tudta maradéktalanul teljesíteni a honvédelmi miniszter korábbi ígéreteit. Félt, hogy a tisztikar számára oly fontos bizalma végleg megrendül. Jól látta, hogy a hadsereg tisztikarának tett ígéretét csak totális fasiszta rendszerének megteremtése révén tudja betartani.

Gömbös kísérlete megbukott, ami a fasiszálódás menetét időlegesen meglassította. A hadseregben Gömbös által kiépített szellem és hadállások azonban szilárdak maradtak. A tisztikar a Gömböst követő kormányokra nyomást gyakorolva élharcosává vált a fasiszálódásnak.

Домбради Лоранд

МАТЕРИАЛЫ О ВОЕННОЙ ПОЛИТИКЕ ПРАВЯЩИХ КЛАССОВ ВЕНГРИИ 1927—1936 ГГ.

Резюме

Автор первым берется показать военную политику эпохи Гёмбёша. Он не ставит своей целью полностью разработать весьма сложную и многостороннюю тему, охватывающую почти десятилетний период, а стремится к показу основных черт военной политики премьер-министра Венгрии Гёмбёша, уделяя особое внимание тем наиболее важным узлам, знание которых необходимо для дальнейшего раскрытия и разработки темы.

Связь Дюлы Гёмбёша с венгерским офицерством была одним из главных аргументов правящих классов Венгрии в конце двадцатых годов для того, чтобы поставить его во

главе армии, а затем и во главе правительства. От Гёмбёша, как сильного человека режима, ожидали, что он расправится с левыми движениями, усилившимися в результате экономического кризиса, и стабилизирует режим.

В статье можно до конца пронаблюдать за стремлением Гёмбёша своей демагогией привлечь и повести за собой офицерский состав и сформировать руководство армии из своих людей. Читателю станут известны те усилия, которые были сделаны премьер-министром в интересах тайного, более крупного, — чем это позволяли экономические возможности, — развития армии. Основной целью такого рода стремлений было то, чтобы армия, как надежная гвардия поддерживала его в осуществлении его намерений во внутренней и внешней политике. Таким образом, как он считал, можно было достичь фашизации страны, установления собственной диктаторской власти, а также реализации приверженности немцам во внешней политике. В подтверждение этого в статье приводится широкий документальный материал.

В заключительной части своей работы автор показывает, что несмотря на то, что крупные землевладельцы и буржуазные круги, считавшие для себя обременительными амбиции Гёмбёша, направленные на упрочение его собственного диктаторства, выступили против него и свергли этого политика, поставившего под угрозу их власть, однако стремления премьер-министра Венгрии — главным образом в отношении пронемецкой ориентации — продолжали жить в высшем руководстве армии и в кругу офицерства.

Lóránd Dombrády

BEITRÄGE ZUR MILITÄRPOLITIK DER UNGARISCHEN HERRSCHENDEN
KLASSEN 1927—1936

Resümee

Der Verfasser unternimmt es als erster die Militärpolitik der Ära Gömbös darzustellen. Es ist nicht sein Ziel, das etwa ein Jahrzehnt umfassende, sehr komplizierte und weitverzweigte Thema total zu bearbeiten, sondern er will die hauptsächlichsten Züge der Gömböschischen Militärpolitik beschreiben; er berücksichtigt dabei ihre wichtigsten Knotenpunkte, deren Kenntnis zu ihrer weiteren Erschließung und Bearbeitung unerlässlich ist.

Die Verbindung zwischen Gyula Gömbös und dem ungarischen Offizierskorps war für die ungarischen herrschenden Klassen am Ende der zwanziger Jahre das Hauptargument, um ihn an die Spitze der Armee, dann der Regierung zu verhelfen. Von ihm, dem starken Mann des Systems wurde erwartet, der infolge der Wirtschaftskrise erstarkenden Bewegungen der Linken Herr zu werden und das System zu stabilisieren.

In der Studie kann fortlaufend verfolgt werden, wie Gömbös bestrebt war, mit Demagogie das Offizierskorps für sich zu gewinnen und die Führung der Armee aus seinen Leuten herauszugestalten. Der Leser erfährt von seinen Anstrengungen zur geheimen, durch die wirtschaftlichen Möglichkeiten erlaubten Entwicklung der Armee. Hauptziel seiner Bestrebungen war zu erreichen, daß zur Verwirklichung seiner innen- und außenpolitischen Ziele die Armee als verlässliche Garde hinter ihm stehe. Er meinte, die Faschisierung des Landes, die Schaffung seiner eigenen diktatorischen Macht, sowie die Geltendmachung seiner Orientierungsplane zum Deutschland in der Außenpolitik so erreichen zu können. Die Studie bringt reichliches Beweismaterial über diese Bestrebungen.

Als Abschluß verweist der Verfasser darauf, daß obzwar die die Machtambitionen von Gömbös satt habenden Kreise der Großgrundbesitzer und der Bourgeoisie in Gegensatz zu ihm gerieten und ihn, den ihre Macht bedrohenden Politiker stürzten, seine Bestrebungen — hauptsächlich bezüglich seiner deutschen Orientierung — in der höheren Führung der Armee, und im Offizierskorps weiterlebten.